

Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)

Güler YARCI*

Özet

Adriyatik sahilleri ile Belgrad, Selanik ve İstanbul yollarının kavşak noktasında yer alan Makedonya¹, tarih boyunca Balkan yarımadasındaki *stratejik konumu* bakımından dikkatleri üzerine çekmiştir. Makedonya adı, özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa ve dünya kamuoyunda, siyasî sebeplerle *Makedonya Meselesi* başlığı altında telaffuz edilmiştir. Bölgede gelişen hadiseler, bir süre sonra *Arnavutluk Meselesi*'nin de ortaya atılmasıyla daha da genişlemiştir. Osmanlı diplomasisini 35 yıl kadar meşgul eden Makedonya Meselesi II. Abdülhamit döneminde bölgede yaşayan etnik grupların yöneldikleri milliyetçi akımların ve büyük güçlerin torpillediği ve zirvesini Balkan Savaşlarının oluşturduğu büyük bir nüfuz mücadelesinden ibarettir. Bu araştırmada, bölgedeki Osmanlı-Türk yönetimi ve ahalinin durumu; Vilâyet-i Selâse idaresinin kurulması ve Rumeli Umumî Müfettişliği; ıslahatlar ve genel af ilânı; Balkan statükosu üzerindeki tartışmalar ve yabancı müdahaleleri birlikte ele alınmış; nihayet, 1912-1913 Balkan Savaşları sonucu Makedonya'nın paylaşılması değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rumeli Umumî Müfettişliği, Vilâyet-i Selâse, II. Abdülhamit, Komitecilik, Islahat, Muhtariyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti.

The Macedonian Problem in the Ottoman Diplomacy (1876-1913)

Abstract

Macedonia, that is located at the crossroads of Belgrad, Salonica, Istanbul and the Adriatic shores; attracted people's attention for its strategic location in the Balkan Peninsula, throughout the history. Towards the end of Nineteenth Century the name of Macedonia was pronounced as "Macedonian Problem" because of some political reasons, in the world and European public opinion. The turmoil in the Region were widespread as the "Albanian Problem" raised. The Macedonian problem with which Ottoman Diplomacy dealt nearly 35 years. It was a big power struggle in the era of Abdulhamid, in which European states and ethnic Macedonians involved as well. This power struggle however reached its peak in the Balkan Wars. In this article, the situation of Ottoman-Turkish administration and residents of the Region; the establishment of 'Vilayat-ı Selase' administration Rumelian General Inspectorate; reforms and the declaration of the general amnesty the debates on the status quo of the Balkans and foreign interferences in the Ottoman affairs, will be examined. Finally, the sharing of the Macedonian territory after Balkan Wars (1912-1913), will be evaluated.

Key Words: Rumelian General Inspectorate, Vilayat-ı Selase, Abdulhamid II, Komitadji, Reform, Autonomy, Committee of Union and Progress

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-Mektup: guleryarci@marmara.edu.tr.

¹ Makedonya, ilkönce *Maket* denilen bir kavimle meskün olduğundan, bu devirde adı önceleri *Maketiye* veya *Makesetya*, zamanla *Makedonya* şeklinde yazılıp telâffuz edilmiştir. Bkz: Salname-i Vilâyet-i Selanik, sene 1320, s. 460. Aslı Fransızca olan *Makedonya* kelimesi *karişık-türlü* mânâsına gelir. Antikçağdan 19. yüzyıla gelinceye kadar unutulmuş Makedonya adı, yüzyılın ikinci yarısından itibaren *Ptolemy* ve *Strabon* gibi eski müelliflerden etkilenen Avrupalı kartograf ve etnograflar tarafından politik-coğrafî anlamda kullanılmıştır. Bkz: Temelkuran, Tevfik, "Makedonya Meselesine Dair Bir Lâyhâ", GAAD, I, İstanbul 1972, s. 147; Adanır, Fikret, "The Macedonian Question: The Socio-Economic Reality and Problems of its Historiographic Interpretation", International Journal of Turkish Studies, Winter 1984-1985, vol. 3, no. 1, p. 43.

Giriş

Balkan devletlerinin Akdeniz'e doğal çıkış yolu olan Makedonya, her dönemde, Akdeniz'e sahili bulunan devletlerle irtibatı sağlamıştır². Bölgenin tabii sınırları doğuda Karasu (Mesta) Nehri ve Rodop Dağları; güneyde Ege Denizi ve Vardar Nehri; batıda İnce Karasu (Bistrica) ve Drin Nehirleri ile Ohri Gölü ve Korab Dağları; kuzeyde Şar, Ostrogova ve Rilâ Dağlarına kadar uzanır³. Makedonya'nın Vardar ve Struma vadilerini ihtiva eden esas kısmının çıkış kapıları İstanbul ve Selanik limanlarıdır.

İlkçağdan günümüze kadar gerçek sınırlarını çizmenin neredeyse imkânsız olduğu Makedonya'nın sakinleri de tam olarak tespit edilememiştir⁴. Bölgede tarih, ırk, dil ve istekleri aynı olan mütecânis bir topluluk hiçbir zaman devlet kuramamıştır⁵. Bununla beraber Türkler, Rumlar, Sırlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Ulahlar/Aromunlar bu coğrafyanın en eski halkları arasında sayılmaktadırlar⁶.

Makedonya'da Osmanlı-Türk İdaresi

Avrupalı coğrafyacılar, Makedonya dâhil Rumeli taksimatını Osmanlılar'a kadar çok farklı surette göstermişlerdir. Bising'in tanımıyla, Makedonya, Rumeli'nin bir bölümüdür. Buffier ve Langles bölgeyi ikiye ayırırlar ve Makedonya'yı Rumeli'nin güney kısmı olarak gösterirler. Onlara göre bölgenin en önemli merkezleri Manastır (Derpilos), Kosova (Macarca'da *Rigomezio* “*Karatavuk Ovası*“), Priştine (*Priztinion*), Kavala (*Procopius*'a göre Trakya'nın ilk askerî limanı, Makedonya'nın kilit noktası) ve Selanik'tir⁷.

Osmanlılara gelince, bürokraside idari ve coğrafi terim olarak yer bulamayan Makedonya tâbirinin, devletin son yıllarında Rumeli topraklarını ifade etmek üzere kullanıldığı ileri sürülse de⁸, bu adla Rumeli'nin tamamı değil bir kısmı işaret edilmiştir⁹. Osmanlı döneminde nüfusu hayli karışık olan Makedonya'nın etnografik sınırları da kesin olarak çizilememektedir. Dil itibarıyla bakıldığında, durum yine farklı

² Macedonian Documents and Material, Editors: Bozhinov, Voin- Panayatov, L., Bulgarian Academy of Sciences Institute of History Bulgarian Language Institute, Sofia 1978, s. 161.

³ “Macedoine“, La Grande Encyclopedie, II, Paris 1953, s. 865.

⁴ Bazı araştırmacılar, “*Makedonya var, ama Makedonyalı yok; Makedonya denir, fakat bundan Makedonyalılar'ın memleketi diye bir mânâ çıkmaz*” demişlerdir. Andonyan, Aram, Balkan Harbi Tarihi, çev. Zaven Biberyan, İstanbul 1975, s. 93.

⁵ Aydemir, Şevket Süreyya, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, c. 1 (1860-1908), s. 409.

⁶ Dördüncü yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'ya giren Hunlar, daha sonra gelen Uzlar, Avarlar, Peçenekler ve diğer Türk boylarından Balkanlar'da iskân edilenler olmuştur. Bunlardan, mesela Kumanlar'ın bir kısmı Makedonya'da Ohri ovasına, Peçeneklerden bazıları Karaferye taraflarına yerleşmişlerdir. ⁷ İnciciyan, P. L. - Andreyan, H. D., “Osmanlı Rumeli'si Tarih ve Coğrafyası“, GAAD, sayı 2-3'ten ayrı basım, İstanbul 1974, s. 14.

⁷ İnciciyan, P. L. - Andreyan, H. D., “Osmanlı Rumeli'si Tarih ve Coğrafyası“, GAAD, sayı 2-3'ten ayrı basım, İstanbul 1974, s. 14.

⁸ Armaoğlu, Fahir, Siyasi Tarih 1789-1960, Ankara 1975, s. 298.

⁹ Makedonya adı, Türk siyasî terminolojisinde “93 Harbi'ne” kadar kullanılmamıştır. Bu isim Selanik, Kosova ve Manastır vilâyetlerinin Arnavutluk dışında kalan kısmını ihtiva etmek üzere ilk defa 1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra Balkanlı gayrimüslim unsurlar, Avrupalı diplomatlar ve yabancı basın mensupları tarafından telâffuz edilmiş; propaganda amaçlı muhtelif yayınların etkisi altında Osmanlı resmî kayıtlarına girmiştir. Bundan sonra Osmanlı idaresi, siyasî sebeplerle Makedonya adını kullanmamaya büyük özen göstermiştir. 1902 yılından başlayarak, mülki teşkilâtta *Vilâyet-i Selâse* tâbiri tercih edilmiş, resmî yazışmalarda Rumeli vilâyeti, Vilâyet-i Selâse, Vilâyet-i Osmaniye tâbirlerine yer verilmiştir. Bu tâbirler Avrupa diplomasi çevreleri tarafından da kullanılmıştır. Bkz: Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, VIII (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907), Ankara 1983, s. 146. Geniş bilgi için bkz: İnalçık, Halil, “Rumeli”, İA, IV (1964), s. 766 vd.

değildir. Osmanlı-Türk hâkimiyetine kadar Makedonya'da küçük bir Yahudi azınlığın kullandığı dil dışında, genellikle üç dil kullanılmıştır. Bunlar Grekçe, Lâtince (sonra Aromun dili) ve Slavca'dır¹⁰. Etnik toplulukların birbirinden ayrılmasında din, hatta mezhep farkları öncelikli kıstas olup, Makedonya Meselesi'nin gelişmesinde de bu farklar öne çıkmıştır. Osmanlı tebaası Bulgarlar, 1857'de Patrikhane'den ayrılarak milli kiliselerini kurmak istemişler¹¹; *Hellenizm*'in yayılması endişesiyle Bâbîâli, bu isteği mâkul karşılamıştır. Ancak o günlerde Kırım Savaşı'nın henüz sona ermiş olması ve Bulgar Kilisesi'nin gerek İngiltere, gerekse Fransa'da hoşnutsuzluk yaratacağı kaygısıyla, mesele, 1870 yılına kadar kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Fransa'nın Katolik bir Makedonya teşkiline çalıştığı bu dönemde, 11 Mart 1870'te Bâbîâli, Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşunu onaylamış¹²; sonraki süreçte Fener'deki Rum Ortodoks Patrikhanesi ile Eksarhlık arasındaki rekabet, özellikle Makedonya'da *Kiliseler Mücadelesi*'ne dönüşmüştür.

Büyük Devletler'in Rekabeti ve Makedonya Meselesi'nin Doğuşu

Büyük Devletler, *Şark Meselesi* dâhilinde Balkan yarımadasıyla, 1856'da sona eren Kırım Savaşı'nı izleyen yıllarda ise, özellikle Makedonya ve Arnavutluk'la yakından ilgilendiler¹³. Avusturya, Selanik limanına bir koridor açmaya çalışırken; İtalya, Adriyatik sahillerine yerleşmek istedi. Almanya, *Şark'a Doğru* politikasını gerçekleştirmeye çalışırken; İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti üzerindeki rekabetleri doğrultusunda bir Makedonya siyaseti takip ettiler. Rusya, ötedenberi *Panslavizm* cereyanıyla Balkanlar'ı kontrolüne almak istiyordu. Yunanistan, *Hellen dâvâsı*; Bulgarlar, *Büyük Bulgaristan*; Sırp lar, *Eski Sırbistan*'ı canlandırmak amacıyla Rumeli'de toprak ve hak iddia ettiler. Bu faaliyetler, Osmanlı diplomasisinin başını gerçekten çok ağrıtabilecek ve devletlerarası politikada, 35 yıl kadar devam edecek *Makedonya Meselesi*'nin doğmasına yol açacaktır. Öncelikle, 13 Haziran 1875'te Hersek'te ortaya çıkan bir ayaklanma, 1878-1881 yılları arasında şiddetlenmiş ve *Büyük Şark Buhranı*'nı başlatmıştır. Daha sonra, Hersek İsyanı'ndan cesaret alan Bulgar çeteleri Ruslar'ın teşvikiyle 1876'da Balkan dağlarında ayaklandılar¹⁴. Asıl Bulgar İsyanı, 2 Mayıs 1876'da çıktı¹⁵ ve doğrudan Rus Panslavistleri tarafından yönetildi. Rusya'nın desteğini sağlayan Sırbistan'ın 1 Temmuz 1876'da

¹⁰ Osmanlı yönetimi Makedonya ahalisini dillerinde ve dinî inanışlarında serbest bırakmış, Fatih döneminde verilen imtiyazla Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlanan Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde Patrikhane büyük nüfuz kazanmıştır. Böylece Makedonya'daki Bulgar, Yunanlı, Sırp ve Ortodoks Arnavutlar ile Ulahlar tek bir cemaat oldukları mütalâasıyla Patrikhane'ye bağlanmışlardır. 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın ilânına kadar bütün imtiyazlarını muhafaza eden Patrikhane, Makedonya'daki bu cemaati dini ve kültürel bakımdan kontrol etmiştir.

¹¹ Patrikhane'nin Bulgarları Rumlaştırma siyaseti hakkında, bkz: İncalcık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul 1992, s. 17 vd.

¹² Şentürk, Hüdaî, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara 1992, s. 214-222.

¹³ Şark Meselesi'nin Türkiye'deki Hıristiyanların Osmanlı hakimiyetine karşı açık veya gizli olarak gösterdikleri husumete ve bu husumetin Avrupa tarafından desteklenmesi gibi temel iki faktöre dayandığı, bu çerçevede Makedonya Meselesi ve çözüm önerileri üzerine New York Konsolosu Aziz Bey'in raporu: BOA, HR.SYS, nr. 2742/33, 24.3.1902.

¹⁴ Geniş bilgi için, bkz.: İncalcık, a.g.e..

¹⁵ Rumi takvime göre 20 Nisan 1876 tarihinde başlaması sebebiyle Bulgar tarihine *Nisan Ayaklanması (Aprilsko Vistaniye)* adı ile geçti. Panslavistlerin Osmanlı Devleti'ne karşı Bulgarlar vasıtasıyla başlattıkları ilk ayaklanma idi. Geniş bilgi için, bkz. Şimşir, Bilâl N., *Rumeli'den Türk Göçleri*. Belgeler. II (Bir Geçiş Yılı. 1879), Ankara 1989, s. LXXXVI.

Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmesiyle birlikte, Şark Meselesi'nin ilk safhasına girildi¹⁶. Ağustos 1876'da Sırp'lar yenilmiş, fakat *Reichstadt Anlaşması*'yla Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasının temelleri de atılmıştır.

Şark Meselesi'nin ikinci cephesi Girit'te ortaya çıktı. Büyük Devletler, Rumeli Islahatı'nın, 1868 yılında kabul edilen Girit Islahatı¹⁷ ile aynı surette uygulanmasını istediler¹⁸. 1864'de İstanbul'da toplanan bir konferansta kararlaştırılan *Cebel-i Lübnan'ın statüsü*¹⁹, zaman zaman Makedonya için emsal gösterildi. Bundan sonra *Makedonya Meselesi*, Osmanlı Devleti'nin o tarihte meşgul olduğu diğer bütün gailelerle birlikte anılmaya başlandı. Mesela, 1905 Temmuzunda Bulgaristan Komiserliği tarafından İstanbul'a gönderilen bir raporda, *Girit Meselesi ve Osmanlı Devleti için pek de mesele olmayan Yemen İhtilâli'nin Makedonyalılar'a da ümit ve cesaret verdiği*²⁰, ifade edildi.

Ayaklanmalar, Tersane Konferansı ve Makedonya Hadiseleri

1875 ve 1876 yıllarında *Bosna ve Hersek*; daha sonra, *Bulgar İsyanları* sebebiyle Balkan yarımadasının tamamı karıştı. 1876'da İstanbul'da toplanan *Tersane Konferansı*'nda Rus diplomat *Kont İgnatiyef*, Makedonya'yı, kurulmasını teklif ettiği *Büyük Bulgaristan*'ın sınırları içinde gösterdi. Bâbîlî'nin konferans kararlarını reddetmesi üzerine başlayan *Doksanüç Harbi* Osmanlı tarafının yenilgiyle sonuçlandı. Böylece Makedonya'nın geleceği daha açık bir surette müzâkare edilmeye başlandı. 3 Mart 1878'de imzalanan *Ayastefanos Anlaşması*'nın 6. maddesiyle, batı sınırı Makedonya'dan geçen *Büyük Bulgaristan* kuruldu²¹. Bu sınır *Kaçanik*, *Kalkandelen*, *Gostivar*, *Ohri* ve *Korça* şehirlerini içine alarak *Gramos dağına* kadar uzanıyordu. *Selanik şehri* Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere *Orfan Körfezi*'ne inen sınır, *Koştur* ve *Vidin*'i ihtiva edecek surette ilerliyor, *Ege denizi* sahilleri boyunca devam ediyor, *Kavala*'yı da aldıktan sonra *Mesta nehrine* ulaşıyor; *Tuna nehrinden Ege ve Adriyatik Denizi*'ne çıkıyordu.

Anlaşma, Balkan hükümetleri kadar Avrupa merkezleri ve kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Rusya'nın Balkan statükosunu istediği gibi düzenlemesinden rahatsız olan devletler Berlin'de toplandılar. Özellikle *Selanik* ve *Adriyatik* sahilleri üzerindeki yayılma yolları kapanan Viyana hükümetinin teklifi üzerine toplanan Berlin Kongresi, 13 Temmuz 1878'de imzalanan anlaşma ile sona erdi²². Yeni anlaşmayla *Büyük Bulgaristan* üç bölgeye

¹⁶ Osmanlı-Sırp Savaşı'nın başlamasından hemen önce, Avusturya-Macaristan ile Rusya Balkan krizini müzakere etmiş, 8 Temmuz 1876'da Bohemya'nın Reichstadt kasabasında bir anlaşma imzalamışlardı. Anlaşmaya göre, Osmanlı Devleti savaşı kaybederse Rumeli ve Bulgaristan'da bağımsız birer devlet kurulacak, Makedonya bu devletlerin sınırlarına dâhil edilecekti. Hamza, Yusuf, "1875-1878 Büyük Doğu Buhranı ve Sonuçları", Çevren, XVIII / 83-84 (Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 1991), Priştine, s. 30, dp. 7.

¹⁷ Yabancı devletlerin müdahalesiyle, Girit'te 1841, 1858 ve 1867 yıllarında görülen isyanlar, 1868'de Babîlî'nin Ada'ya anayasa vermesiyle sonuçlandı. Anayasaya göre Girit beş vilayete ayrılacak; her vilayet, Müslüman veya gayri Müslim bir vali tarafından yönetilecek; Ada'nın tamamı, Osmanlı devletinin atayacağı bir genel valinin idaresine bırakılacaktı. Bir genel kurul teşkil edilecek; valiye yardımcı olacak bu kurul, Girit'in bütün idarî, malî ve adlî işlerinin müzakeresi ve uygulamasında yetkili kılınacaktı. Dânişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, s. 22-225.

¹⁸ Berlin Anlaşması'nın 23. maddesi için, bkz: Muâhedat Mecmuası, c. V, s. 110; Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi, s. 360.

¹⁹ Tekindağ, M., C., Şehabeddin "Lübnan", İA, c. 7, s. 105-106; Karal, Osmanlı Tarihi, a.g.e., s. 312.

²⁰ BOA, TFR.1.A, nr. 25/2493.

²¹ Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953, s. 390.

²² Kongrede, İngiltere'yi Salisbury ve Beaconsfield; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu Andrassy; Rusya'yı Gorçakov ve Shuvalov; Osmanlı Devleti'ni Aleksandr Karatodori Paşa, Mehmed Ali Paşa ve Sefir Sadullah Bey temsil ettiler. Fransa ve İtalya da kongreye katılmış; Yunanistan ve Memleketyn'e ise, sadece kendilerini ilgilendiren konularda ve ancak isteklerini bildirmek için katılma hakkı tanınmıştır. Yunan istekleri hakkında bkz: Kofos, Evangelos, "Hellenism and the Settlements of the Berlin Congress", Der

ayrıldı. Bunlardan biri *Bulgar Prensiği*; diğeri *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, üçüncü bölge ise Osmanlı Devleti'ne geri verilen *Rumeli*'deki diğeri toprakları idi. Şansölye Bismarck, Berlin Anlaşması ile Rumeli'yi bölmüş, Balkanlı milletleri birbirine düşürmüş, aralarında ittifak ihtimali bırakmamıştı. İngiltere adına Lord Salisbury'nin, müzakereler esnasında ısrarla Osmanlı Devleti'ne iadesini istediği Makedonya, Berlin Anlaşması'nın 23. maddesiyle geri alınmıştır. Madde hükmü şöyledir:

“Osmanlı Devleti tarafından Girit Adası için hazırlanan 1868 yılı Dâhili Nizamnâmesi'nin haklı görülerek tâdil edilmesi²³ ve tamamen uygulanmasını Bâbiâli taahhüt eder. Bu ahidnâme ile kendileri için teşkilât-ı mahsusaya tayin edilmemiş olan Rumeli eyaletinde de Girit'e tanınan vergi muafiyeti müstesna olmak üzere, onu emsal alan ve mahallî ihtiyaçlara uygun düzenleme yapılacaktır. Bâbiâli, her eyalette, bu yeni nizamnamenin ayrıntısını müzakere ederek tanzim etmek üzere, çoğu üyesi yerli ahaliden hususi komisyonlar kuracaktır. Bu komisyonların müzakereler sonucu düzenleyeceği teşkilât lâyhaları Bâbiâli'ye sunulacak, Bâbiâli bunları uygulamak üzere gerekli emir ve fermanları çıkarmadan önce Şarkî Rumeli için kurulan Avrupa Komisyonu ile istişâre edecektir.”²⁴

Berlin Anlaşması'nın gerek 23. maddesi, gerek diğeri hükümleri Panislavistleri hayal kırıklığına uğratmış, Rusya adına diplomatik bir yenilgi sayılmış, Makedonya ve Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını bir süre daha geciktirmiştir. Bu tarihten sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun nüfuzu Makedonya'ya yönelmiş; *Arnavutluk Meselesi* ile birlikte *Yenipazar/Sancak Meselesi*'nin temelleri atılmış; Osmanlı diplomasisinde *Rumeli Islahatı* ya da *Rumeli Gâilesi* olarak nitelendirilen zorlu bir sürece girilmiştir.

Berlin Anlaşması'ndan Sonra: II. Abdülhamid ve Makedonya Politikası

Berlin Anlaşması'nın 23. maddesine gösterilen en büyük tepki, şüphesiz Sofya'dan gelmişti. Muhtelif devlet merkezlerine temsilciler gönderen Bulgarlar, anlaşmayı protesto ettiler. Hemen Makedonya sınırında, Struma nehri vadisinde düzenlenen bazı gösteriler, Makedonya-Bulgar İhtilâlciler Hareketi'nin ilk işaretleri oldu. Bazı ihtilâlciler, 1879 yılından başlayarak *Trakya ve Makedonya Bulgarları*'ni birleştirmek ve *Balkan Federatif Cumhuriyeti*'nin kurma fikrini benimsediler. Yunan ve Sırp hükümetleri ile Rumeli'deki Ulahlar, *Büyük Bulgaristan*'ın dağılmasından memnuniyet duydular. Berlin Anlaşması'na Rumeli'deki Müslüman ahali de tepki gösterdi. Zira Berlin'de alınan kararlar Balkan statükosunu korumakla birlikte, bölge, bağımsızlık ve muhtariyet isteklerine eskisinden daha açık bir hale gelmişti. Bu anlaşma, Osmanlı Ermenileri lehine yapılması istenilen ıslahatla ilgili 61. maddeye nispetle²⁵, Makedonya için kesin bir ıslahat şartı getirmemiştir. Buna rağmen, zamanla Rumeli'de yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Rumeli'deki gelişmeler karşısında II. Abdülhamid, bölgedeki Müslüman ahaliyi merkezî otoritenin kontrolü altında tutmaya çalışmış ve 1879'da *Rumeli Vilâyetleri Hakkında Kanun* başlığıyla 23 fasıl ve 449 maddeden ibaret bir kanun layihası

Berliner Kongress von 1878, Herausgegeben von Ralph Melville-Hans-Jürgen Schröder, Wiesbaden 1982, s. 446-463.

²³ II. Abdülhamid'in 20 Kasım 1878'de Girit valisi Aleksandr Paşa'ya gönderdiği tadilat fermanı için, bkz: 1. Tertip, Düstur, c. IV, s. 806.

²⁴ Bulgarların 1881'de hazırlayıp, Corci Kapçev vasıtasıyla Makedonya gazetesinde yayınladıkları program (BOA, HR.SYS, nr. 314/1) ile Arnavut ve Makedonya Komiteleri'nin 1898'de birlikte düzenleyerek, Yıldız'a sunulan ve iki muhtariyet idare kurulmasını öngören kanun layihası (BOA, HR.SYS, nr. 137/), bu maddeden cesaret alarak tanzim ve ilân edilmişlerdir.

²⁵ Geniş bilgi için, bkz: Karaca, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul 1993.

hazırlanmıştır²⁶. Layiha muhtevasında Rumeli vilayetleri ahalisinin umumî hukuku, valiler, vilayetlerin idaresi, sancak ve kazaların yönetimi, cemaat meclisleri, belediyeler, nahiye idareleri, mahkemeler, maarif, mezahib, memurlar, jandarma ve polislerin teşkilatlanma ve görevlerine yer verilmiştir Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Rumeli’de yapılacak mülkî değişikliklerin hayata geçirilmesini sağlayacak bir dizi önlem alınmıştır. Bu önlemler özellikle memur tayinleri buna göre yapılmıştır. Ayrıca, yeni bir *Rumeli haritası* hazırlanarak, Mayıs 1879’da Selanik, Manastır, Kosova ve Edirne vilayetlerine gönderilmiştir. Berlin Anlaşması’nın 23. maddesini Avrupa başşehirleri ve Balkan komitecilerinin farklı tefsirinden rahatsızlık duyan Osmanlı devleti, Rumeli vilayetlerini, mahallî komisyonlar yerine Bâbîâli tarafından hazırlanan ve *Vilâyetler Nizamnâmesi* adı verilen bir yönetmelikle idare etmeyi, böylece yerel komisyonların muhtemel zararlarını bertaraf etmeyi plânlamıştır.

Kasım 1880’de, Bulgar ihtilal komitelerinin ele geçirmek istediği Edirne vilayeti de bahis konusu yönetmelik kapsamına alınmıştır. Büyük Devletler’i meşgul eden başka gelişmeler üzerine *Rumeli Islahatı* yabancılar nezdinde aktüalitesini kaybedince, II. Abdülhamid bundan faydalanarak nizamnameyi onaylamamıştır. Ancak nizamnamenin tadil edilmiş bir şekli, 1903’te *Viyana Islahat Programı* çerçevesinde *Polis ve Jandarma Nizamnamesi* adı altında yürürlüğe konulacaktır.

Rumeli’de Islahat Talepleri ve Bulgarlar

Bulgarlar, vaktiyle Gladstone’un İngiltere’de Mebusan Meclisi’nde *Makedonya’ya muhtariyet* istediğini de hatırlatarak, 23. maddenin uygulanmasını ısrarla takip ettiler. 1881 yılında *Makedonya* gazetesinin sahibi Corci Kapçev adlı bir Bulgar, beyanname şeklinde kaleme aldığı *Makedonya Programı*’nı²⁷ gazetesinde yayınladı. Rumeli’deki Osmanlı vilayetlerinden dördünü içine alacak surette özerk bir Makedonya idaresi kurulmasını öngören 13 maddelik programda Kapçev, Bulgarlar’ın hayalini kurduğu muhtar Makedonya eyaletinin sınırlarını da çiziyordu. Buna göre Kapçev, kuzey-doğu yönünde Edirne vilâyetinin tamamını içine alacak şekilde *Şarkî Rumeli* vilayeti sınırına kadar giden, oradan Bulgaristan ve Sırbistan sınırına uzanan bir Makedonya eyaleti tasarlıyordu.

Böylece Makedonya, Sırp sınırında Vranje yakınında Preşevo, Komanova, Kaçanik ve Tetova kazalarından geçmek üzere, bahis sınırın kuzey-batı yönünü izleyerek önce Çernagor kayalığına, sonra Leyopotavna tepesinden ve Şarsekorap kayalığından geçerek, Daşota dağının zirvesine ulaşıyor; Korap’da Vladonya köyünden başlayarak Veliseyiç vadisini, aynı adlı nehrin Çernasdrina ırmağına ulaştığı noktaya kadar izliyor; buradan itibaren Drina vadisinden geçip, Oderta köyüne gidiyor; Ohri ve Görice kazaları sınırı yakınından geçerek Gramosiç tepesine erişen Karşoriye Kablora, Vidin’e ve Karaseyeviç kazaları sınırlarının Bistrika nehri ile bulunduğu mahalle ulaşıyordu. Özerk Makedonya’nın sınırları daha sonra Adalar Denizi’ne kadar aynı nehrin yatağını izliyor, sahil boyunca Verta nehri mecrasını kuşatıyor ve Kolidiçe’de son buluyordu²⁸.

Sofya Hükümeti ve Makedonya Bulgar Komiteleri

Berlin Kongresi’nden sonra, II. Abdülhamid’in *Rusya’nın şımarık çocukları*²⁹ olarak nitelendirdiği Bulgarlar arasında artan milliyetçi hareketler, kısa sürede Makedonya

²⁶ H.1296 Rumeli Vilâyetleri Hakkında Kanun Lâyhâsı, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 79564.

²⁷BOA, HR.SYS, nr. 314/1.

²⁸ Aynı yerde.

²⁹ Osmanoğlu, Ayşe, Babam Sultan Abdülhamid: Hâtıralarım, İstanbul 1986, s. 56.

ve Batı Trakya'ya sıçradı³⁰. Bulgaristan Eمارeti, 1879'da Selanik'in *Şarkî Rumeli Vilâyeti* benzeri bir idare ile yönetilmesini teklif etti. Bu arada Bulgar komiteleri, Makedonya Hristiyan ahalisi arasında sayıca kalabalık olmaları ve Eمارet'ten sağladıkları yardımlardan cesaret alarak ihtilal hareketlerini teşvik ettiler. Komiteler Bulgaristan Komiserliği, Şarkî Rumeli idaresi ve Rus Çarlığı'nın desteğiyle hareket ediyorlardı³¹. Bulgar kilise ve okulları, Bulgar tüccar vekilleri, Bulgaristan'da oturan ve Bulgar asıllı olan Makedonya göçmenleri ile bölgedeki ecnebi konsoloslar komitelerin yanında yer alıyorlardı.

Bulgar Eksarhlığı, Makedonya'da çeşitli piskoposluklar tesis etmişti. 1891'de kültürel faaliyetlerde bulunma imtiyazının da verilmesiyle, Bulgarlar, Makedonya'da daha fazla hadise çıkartmaya başladılar. Bulgarlar'ın gerek piskoposluk, gerek muhtelif okullar açmak üzere Bâbiâli'den elde ettikleri imtiyazlar, Mayıs 1894'te Alman gazetelerinden *Kölnische Zeitung*'da olduğu gibi, yabancı basın aracılığıyla yayınlanarak Avrupa kamuoyuna da duyuruluyordu³². Aynı yılın Mayıs ayı sonlarında Makedonya'daki Bulgar okulları konusunda Bâbiâli ile Bulgar Eksarhlığı arasında bir uzlaşma yapılacağına dair *Allgemeine Zeitung*'da yeni haberler neşredildi³³. Bulgar Eksarhlığı, Makedonya'daki Bulgar okullarının statüsü hakkında Osmanlı yönetiminden sürekli tavizler istiyor³⁴; bu maksatla, Avrupa Hristiyan kamuoyunun desteğini sağlamaya çalışıyordu. Kasım 1894'de, *Avrupa'nın dikkatini Makedonya'nın kötü durumu üzerine çekmek ve Berlin Anlaşması'nın 23. maddesini yürürlüğe koymak için Makedonya'daki cemiyetlerin beş kişilik bir komisyon kurmaları*³⁵, Bulgar plânının bir parçası oldu. 1895'te, Bulgar Eksarhı Joseph'in istifasının Osmanlı idaresinin Makedonya'da yeni Bulgar piskoposlukları açılması projesinden vazgeçmesinden ileri geldiği; bu istifanın Türk-Bulgar ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceği³⁶ iddia edildi. Ağustos 1895'te, Ermeni talepleri ile Makedonya Meselesi arasında bağlantı kurularak, *Makedonyalılar'ın reform isteklerini uyandıracağından, Bâbiâli'nin Ermeniler lehinde ıslahat yapmakta tereddüt ettiği*³⁷, söyleniyordu. Yılsonunda hükümet, yalnız Makedonya'da değil; Arnavutluk, Girit, Arabistan ve Suriye'ye yayılmış olan krizlerle³⁸ başa çıkmaya çalışıyordu. Makedonya muhtariyeti ya da bağımsızlığı için çalışan Bulgar komiteleri şunlardı: 1879'da, Bulgar Makedon Merkez Komitesi³⁹ kuruldu. 1895 yılında, Makedonya İhtilal Hareketi Merkez Komitesi Hocabey'de; alt komiteler, Selanik ve Aynaroz'da idi⁴⁰. 1887'de kurulan Makedonya Komitesi, Rumeli'de Köprülü ve Gevgili'de, ayrıca Bulgaristan'da etkili oldu. Muhibb-i Vatan Cemiyeti 1887'de Hasköy'de; Merkezî Edirne-Makedonya Komitesi⁴¹ 1890'da Sofya'da; Makedonya Talebe Teşkilatı⁴² 1892'de Sofya'da; Makedonya Politik

³⁰ Ortaylı, İlber, "Balkanlar'da Milliyetçilik", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)*, c. IV (1985), s. 1029.

³¹ BOA, A.MKT.MHM, nr. 485/44, 3 Ca 1297/13 Nisan 1880.

³² BOA, HR.SYS, nr. 28/2, 5.5.1894.

³³ BOA, HR.SYS, nr. 28/10, 22.5.1894.

³⁴ BOA, HR.SYS, nr. 28/15, 30.5.1894.

³⁵ BOA, HR.SYS, nr. 29/26, 27.11.1894.

³⁶ BOA, HR.SYS, nr. 33/85, 4.9.1895.

³⁷ BOA, HR.SYS, nr. 33/40, 22.8.1895.

³⁸ BOA, HR.SYS, nr. 36/21, 26.12.1895.

³⁹ BOA, Y.MTV, nr.200/101; Adanır, Makedonya Meselesi, a.g.e, s. 109 vd.; Aydın, Mahir, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989, s. 210.

⁴⁰ BOA, HR.SYS, nr.34/28, 14.9.1895.

⁴¹ Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara 1963, I/1, s.68; Aydın, a.g.m., s. 210.

⁴² Aydın, a.g.m., s. 210.

Cemiyeti⁴³ 1895'te Varna'da; Genç Makedonya Cemiyeti 1896'da Sofya'da teşkil edildi. Makedonya Bulgar Komitesi, 1896 tarihli tüzüğüne göre Bulgar Makedonya-Edirne İhtilâl Komitesi olup; 1902 tarihli tüzüğünde, Gizli Makedonya-Edirne İhtilâlcî Örgütü adıyla anılmaktadır⁴⁴. 1905'te Bulgaristan'da kurulan Haricî/Yüksek Makedonya Komitesi'nden ayrı olarak Dâhilî Komite suretinde tanınmaktadır. Petersburg'da faaliyet gösteren Makedonya Öğrenci Derneği⁴⁵ de bu arada sayılmalıdır⁴⁶.

İhtilâlcî çete ve komiteleri destekleyen Bulgar okulları ile basınına dair bazı istatistikî bilgiler şöyledir:

Tablo I: Bulgar Eksarhlığı'na Bağlı Okullar

Vilayet	Okul sayısı		Öğretmen		Öğrenci	
	Yıl: 1893	Yıl:1900	Yıl:1893	Yıl:1900	Yıl: 1893	Yıl: 1900
Selanik	256	318	361	531	11.718	14.838
Manastır	204	273	283	421	10.603	15.161
Üsküb	86	190	142	314	4.476	9.455

Kaynak: Macedonia Documents, s. 177.

⁴³ Aynı yerde.

⁴⁴ Makedonya Komitesi'nin lağvından sonra Makedonya-Edirne İhtilal Cemiyeti Hayriyesi adı altında yeni cemiyetler kurulmuştur (BOA, A.MTZ(04), 90/78, 29 Z 1320/29 Mart 1903).

⁴⁵ Adanır, Makedonya Meselesi, a.g.e, s. 8.

⁴⁶ Paskal Efter adlı bir muhbir tarafından Bâbüâlî'ye gönderilen ve 1905 yılı sonrasında yazılmış olması muhtemel tarihsiz bir raporda, Bulgar çete hareketleri hakkında geniş bilgi verilmiştir. Buna göre, *Makedonya'da ihtilâl çıkarmak üzere Bulgaristan'da 30-40 kişilik çeteler kurulmuş; bunların bir kısmı sınırı geçmiş, diğerleri geçmeye hazırlanıyordu. Çetelere yardımcı olan voyvoda Çernopoyef'in, daha önce sekiz voyvoda ile birlikte Makedonya'ya döndüğü, ifade ediliyordu. Bütün hazırlıkların Bulgar hükümetinin bilgisi altında cereyan ettiğini yazan Paskal, Sofya hükümetinin çetelere bir defasında 15.000, sonra 25.000 Frank para yardımında bulunduğunu, bu defa silahlarının da Bulgar Harbiye Nezareti tarafından verildiğini, raporuna ekliyordu. Paskal, Türkiye'den gelmiş olan mültecilerin geriye dönerken silahlandırıldıklarını, sınırda görevli Takef ile Bulgar gizli polis şefi Belef tarafından sevk edildiklerini, buralarda başka kimsenin bulunmaması için çete üyesi olmayanların sınıra yaklaştırılmadıklarını, geri dönmek isteyen Makedonya firarilerinin Çırpan ve Filibe arasında inşa edilen yeni demiryolu boyunca sevk edildiklerini bildiriyordu. Bulgaristan'ın amacı Makedonya'da kavga ve yangınlar çıkararak Türkler'e ve Osmanlı askerlerine isnad etmek, Bulgar Telgraf Acentası vasıtasıyla Türkiye'yi Avrupa kamuoyunun gözünden düşürmektir, diyor Paskal; Bulgar hükümetinin yarı resmi yayın organı Preporetas/Sancak gazetesiyse, hükümetten maddî yardım alan Veçernaposta ve Dnevnik gazetelerinde bazı makaleler yayınlatarak, Makedonya'da zulme uğradıklarına dair kamuoyu hazırlandığını, ifadesine ekliyordu. Raporda, Trakya Bulgarları tarafından Bulgaristan'ın küçük ve büyük şehirlerinde 20 yıldan bu yana kurulmuş olan ve her biri Makedonya'daki Türk şehirlerinden birinin adını taşıyan 32 kadar blagota vortiyelno brastevo/hayır cemiyetinin, o şehirlerden gelen Bulgar milliyetçilerine yardım ettikleri bildirilmekte idi. Cemiyetler, 1905 yılına kadar tek başına hareket etmiş, o yıl bir omniyon/birlik kurmuş; birlik üyeleri, aynı yıl, 70.000-80.000 Frank civarındaki sermaye fazlalarını Makedonya çetelerine vermişlerdi. Aslında her cemiyet, elindeki parayı Birlik'e vermek zorunda idi. Her tacir ve esnaf, üyesi olduğu cemiyete yılda ortalama 20 Frank aidat ödüyordu. Muhtelif zamanlarda birçok zengin Yahudi ve Hristiyana tehdit mektupları gönderiliyor, 100 Frank kadar 'küçük birer meblağ' isteniyor, bu parayı vermeyenlerin ev ve işyerleri bombalanıyordu. Kısa süre önce Köstendil'de 4 Yahudinin evi bu sebeple bombalanmıştı. Makedonya hayır cemiyetleri, yakında, Bulgaristan'ın her yerinde mitingler düzenleyerek, Bulgaristan Hariciye Nezareti tarafından hazırlanan ve iki yıldır Makedonya'da Türk askerinin yaptığı ileri sürülen mezalime dair istatistikî muhtıralar okuyacaklardı. Bulgar hükümeti şimdilik mitinglere engel olmuştur da, komiteler muhtırayı buldukları şehirlerin konsolosluklarına, hususi olarak da sefaretlere göndereceklerdi. Raporda, Makedonya'ya geçen çetelerin o günlerde faaliyette bulunmamaları mevsime bağlanarak; günler uzun olduğundan Osmanlı askerlerinin çeteleri takip edebilecekleri, gündüzleri havanın çok sıcak olması sebebiyle çetelerin fazla cephane taşımadıkları, 3'er 5'er kişilik guruplar halinde muhtelif mahallerde gizlendikleri, Ağustos sonunda kesinlikle harekete geçecekleri kaydediliyordu. Kısa süre önce, Kosova vilayetinden gönderilen polis İbrahim Haydar Efendi komite tarafından istasyonda bekletilip, yaralanmış, kolundaki kurşun yarası tehlikeli olmadığı halde, çeteciler polisi hastanede zehirlemişlerdi (BOA, DH.EUM.THR, nr. 89/15).*

Tablo II: Bulgar Basını

Gazete Adı:	Yayınlandığı yer, yayın dili:
Makedonya ⁴⁷	Sofya (Bulgarca), Belgrad (Sırpça) ⁴⁸ , Paris (Fransızca) ⁴⁹ , Atina, İstanbul (Bulgarca) ⁵⁰ , Ruscuk (Bulgarca) ⁵¹
Makedonya Sadası ⁵²	
Otonomya Makedonski Glass ⁵³	Sofya (Bulgarca)
Vardar ⁵⁴	
İhtilal ⁵⁵	Sofya (Bulgarca)
Çernamora ⁵⁶	Varna (Bulgarca)

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Dipnotlarda detayları verilmektedir.

Yunanistan ve Makedonya

Yunanlılar'ın, Fenerli Rumlar vasıtasıyla Balkanlar'da bir Hristiyan Ortodoks topluluğu meydana getirerek *Türkler'i Balkanlar'dan çıkarmak ve Bizans'ı ihyâ etmek* ideali oldukça eskidir. *Makedonya Meselesi*'ne taraf olan ruhanî idarelerden Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ise, *Yunan Megali İdeası*'nı hazırlayan kaynaklardan sadece birisidir. Diğer kaynaklar, *mitolojik veraset iddiaları ve eğitim kurumları* vasıtasıyla harekete geçirilmişlerdir. Mesela 1864'de, dönemin yeni Yunan kralı Yorgi, *Hellenler'in Kralı* unvanıyla taç giyerken, *İstanbul başşehir olmak üzere Megali İdea'yı gerçekleştirmeye* azmetmiştir⁵⁷. Makedonya hiçbir zaman Slav olmadığı gibi, her zaman Yunanistan'ın mukaddes ve önemli bir toprak parçasıdır diyen Yunanlılar, Makedonya hâkimiyeti ve *Megali İdea*'nın gerçekleşmesi için ellerinden geleni yapmışlardır.

Yunan başvekillerinden Trikupis, 1890 yılı sonlarına doğru gizli bir maksatla çıktığı Balkan seyahatinde *Belgrad, Çetine ve Sofya'yı ziyaret etmiştir*. *Bu ziyaret esnasında Makedonya'nın Balkan devletleri arasında paylaşılmasını isteyen Trikupis,*

⁴⁷ 1898'de bu gazetenin müdürü, Makedonya komitesi üyesi Kançef'tir (BOA, Y.A.HUS, nr. 392/99, 4 N 1316/16 Ocak 1899). Aynı adla ABD'de de bir gazete çıkartılmıştır (BOA, DH.MKT, nr. 1226/72, 18 Z 1325/22 Ocak 1908).

⁴⁸ Belgrad'daki Osmanlı sefaretinin baskısı üzerine gazetenin yayın politikası Bâbüâli lehine değiştirilmiş, adı ise Vardar olarak yenilenmiştir (BOA, DH.MKT, nr. 391/67, 8 M 1313/1 Temmuz 1895).

⁴⁹ Simon Radif tarafından, Paris'te, Fransızca olarak yayınlandı (BOA, DH.MKT, nr. 500/46, 2 S 1320/11 Mayıs 1902). Bulgarlar, Makedonya'daki faaliyetlerini Avrupa kamuoyuna duyurmak ve Düvel-i Muazzama'nın desteğini kazanmak için Cenevre'de, Fransızca başka bir gazete daha yayınladılar (BOA, DH.EUM.KADL, nr. 4/46, 14 M 1329/15 Ocak 1911).

⁵⁰ BOA, A.MKT.MHM, nr. 420/72, 3 C 1285/21 Eylül 1868.

⁵¹ BOA, DH.MKT, nr. 224/22, 8 L 1311/14 Nisan 1894.

⁵² BOA, DH.MKT, nr. 368/42, 3 Za 1312/8 Mayıs 1894.

⁵³ Makedonya Merkez Komitesi'nin fikirlerini yayan (BOA, Y.A.HUS, nr. 392/97) ve Makedonya komitelerinin tamamına gönderilen gazete (BOA, A.MTZ(04), nr. 182/47, 5 Z 1313/18 Mayıs 1896), Bulgaristan Komiserliği'nin gayretleriyle kapatılmıştır (BOA, Y.PRK.MK, nr. 8/86, 17 B 1316/1 Aralık 1898).

⁵⁴ Sofya'da ikamet eden genç Makedonyalıların kurduğu bir cemiyetin fikirlerini neşrediyordu (BOA, Y.A.HUS, nr. 392/103). Gazete, 25 Aralık 1899 tarihli nüshasında *Büyük Devletlere verilecek muhtıranın Makedonyalılara hiçbir fayda sağlamayacağını, bir muhtıranın etkili olabilmesi için, bunu isteyenlerin güç kullanmaları ya da muhtıriyete hazır oldukları zaman seslerini çıkarmaları gerektiğini* yazmış, şiddet yanlısı bir yayın politikası izlemiştir.

⁵⁵ BOA, A.MTZ(04), nr. 177/19, 5 M 1313/28 Haziran 1895.

⁵⁶ BOA, A.MTZ(04), nr. 29/87, 24 S 1313/16 Ağustos 1895.

⁵⁷ Türsan, Nurettin, Yunan Sorunu, Ankara 1987, s. 29-33. Megali İdea tabirini ilk defa Ocak 1844'te Yunan Meclisi'nde Yani Kolletti adlı mebus kullanmıştır. Kolletti, Makedonya şehirlerini *Yunan hayallerinin şehirleri* arasında gösterir. Türsan, a.g.e., s. 29.

Sırbistan ve Karadağ tarafından iyi karşılanmış; fakat Sofya'da beklediğini bulamamıştır⁵⁸.

Makedonya Meselesi'nin devam ettiği süreçte, Yunanistan ve Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin bölgedeki her türlü faaliyet merkezi, metropolitlikler ve konsolosluklar oldu⁵⁹. Yunan krallığı, Rum komite ve çetelerine maddi ve manevi bakımdan büyük destek verdi; Atina hükümeti, çeteleri finanse etti⁶⁰. Varlıklı Rumlar'dan gönüllü veya zorla yardım toplayan komiteler, bu konuda devletlerarası hukuk ve yabancı kamuoyundan gelen tepkileri hiçe saydılar. Mesela 1880'de İngiliz ordusunun eski subaylarından Synger'ı kaçıran bir Rum çetesi, bu şahsın hayatına karşılık fidye istemiş ve almıştı⁶¹.

Yunan hükümeti, Makedonya'ya tüccar ve iş adamı görüntüsü altında hafiyeler gönderdi. Çeteciler, Yunan hükümetinin bilgisi dâhilinde Rumeli vilayetlerinde üniformalı olarak dolaştılar; Yunan ordusuna mensup subayların komutasında eğitildi ve tedhiş hareketleri düzenlediler. Berlin Anlaşması'ndan on yıl sonra, 1888'de, Makedonya'daki Panhellenist ve Panslavist hareketler, okullarda Osmanlı devleti ve padişah aleyhinde düşmanlığa dönüştü⁶². Aynı süreçte, mesela 1878'de Makedonya'da 333 Rum mektebi, 18.541 öğrenci; 1886'da 846 Rum mektebi, 45.870 öğrenci bulunuyordu. Sonraki yıllarda okul ve öğretmen sayısı artmaya devam etti.

1904'te, 1.375 Rum mektebinde 78.000 öğrenci, 2.100 öğretmenle eğitim yapıldı. Bu rakamlar, aynı yıllarda Makedonya'da mevcut Türk okulları ile bunların öğrenci ve öğretmenlerinin birkaç katı idi⁶³.

Tablo III: Atina ve İstanbul'da Örgütlenen Rum ve Yunan Komiteleri

Dernek adı:	Kurulduğu yıl:	Merkez:	Kuruluş amacı ve faaliyetleri:
Eğitim Derneği	1836	Atina	
Yunan Edebiyatı Derneği	1861	İstanbul	Osmanlı topraklarında, özellikle Makedonya'da Yunan eğitim sistemini geliştirmek.
Millî Müdafaa	1866		
Parnassos	1867		Hellen davası için yurt dışında taraftar kazanmak amacıyla entellektüeller ve akademisyenler tarafından kuruldu.
Yunan Eğitiminin Yayılması Derneği	1869		
Makedonya Komitesi	1904		Makedonya Ulahları'nı Yunanlaştırmak amacıyla kuruldu ⁶⁴ .
Adelfiya		Edirne	

Kaynak: Hamza, Makedonya'da Yaşayan Türkler, s. 14.

Yunanlılar, 19. yy. ortalarından başlayarak Makedonya'da bazı mahalli dernekler kurdular. Bunların en eskisi, 1859'da Manastır'da açılan *Yunan Kulübü*'dür. Bu kulüp,

⁵⁸ Şen, Nafiye, Makedonya Meselesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1977, s. 9.

⁵⁹ Yunanistan'da yayınlanan ve Makedonya hakkında devamlı Osmanlı aleyhtarı yazılar neşreden Elenizmos gazetesi, Yunan konsolosluğu vasıtasıyla İstanbul'a da getiriliyordu (BOA, DH.MKT, nr. 1056/33, 15 M 1324/11 Mart 1906).

⁶⁰ BOA, A.MKT.MHM, 607/14, 22 Ş 1313/7 Şubat 1896, Makedonya 8325.

⁶¹ Koloğlu, Orhan, Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan Abdülhamid Gerçeği, İstanbul 1987, s. 333.

⁶² BOA, HR.SYS, nr. 184/71, 1.10.1888.

⁶³ Hamza, Yusuf, Çevren, XVIII/85-86 (Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1991), Priştine, s.14.

⁶⁴ Komite, 1905'te Atina ve Bükreş hükümetleri arasındaki diplomatik münasebetlerin kesilmesinde etkili oldu Makedonya-Yunan Komitesi'nin Arnavut mukavemetini teşviki sebebiyle komitenin desteklediği Eskirip adlı gazetenin Osmanlı memleketlerine girmesi yasaklandı (BOA, MV, nr. 140/15, 6 Ca 1328/16 Mayıs 1910).

Hellenliğin muhafazasına çalışmıştır. Yunanlılar, 1872’de Selanik’te *Makedonya Eğitim Derneği*, 1874’de Manastır’da *Evangelismos*, aynı yıl Kruşevo’da *Aristoteli*, 1880’de yine Manastır’da *Karteria/Muavenet* adlı dernekleri kurarak, Makedonya üzerindeki emellerine bu vasıtalarla da ulaşmaya çalıştılar.

Makedonya ve Sırplar

1878’de Osmanlı Devleti’nden ayrılarak müstakil bir krallık haline getirilen Sırbistan, sonraki yıllarda gerek Arnavut ve Bulgar komitecileri, gerek Yunanlılar’la temasa geçmiş; Osmanlı Devleti’ne karşı umumi bir ayaklanma çıkararak güney Slavları’nı birleştirmek ve *Büyük Sırbistan*’ı kurmak istemiştir⁶⁵. Özellikle Panslavist Sırplar, Viyana hükümetinin teşvikiyle, Berlin Anlaşması’nın 7. maddesini istismarla Makedonya üzerinde hak iddia etmişlerdir. Bu maksatla diplomat, tüccar, din adamı ve eğitimci Sırplar, birçok komite kurmuş; 1867-1868 yılları arasında Makedonya’da 60’tan fazla Sırp okulu açılmıştır. *Selanik-Bağdat Demiryolu* inşaatını üstlenen *Saint Sava* adlı şirket, Sırp okullarının açılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Üsküp, Manastır ve Selanik vilayetleri genelinde, 1892’de 110, 1907’de 228 Sırp okulu faaliyet göstermiştir.

Makedonya’da oturan Sırplar’ın bir kısmı, 1895 ilkbaharında resmî makamlara başvurarak, bölgedeki Bulgar ve Rumlar’ın maarif ve mezhep merasimleri bakımından eski âdetlerini devam ettirdiklerini; kendilerinin de okullarda Sırpça eğitim, kiliselerinde Sırp asıllı piskopos ve papazların refakatinde âyin yapmak istediklerini bildirdiler. II. Abdülhamid, 29 Mayıs 1895 tarihli bir irade-i seniyyesinde, *Osmanlı idaresinin yüzlerce senedir onların âyinlerine karışmadığını, şimdi de karışmak istemediğini, o güne kadar hangi dille âyin ve tedris yapmışlarsa eskisi gibi devam ettirmelerini*⁶⁶, uygun gördü.

1886’da Üsküp ve Selanik’te, 1889’da Manastır’da ilk Sırp konsoloslukları tesis edildi. Eylül 1895’te diploması mahfilleri, Bâbiâli’nin Makedonya’daki Sırplar ve Bulgarlar arasındaki rekabetten yararlanmaması durumunda bu iki milletin birleşerek Karadeniz’den Adriyatik’e kadar uzanan bir devlet kurmalarına mani olamayacağını⁶⁷ seslendirmeye başladı. Hakikaten Sırplar, 1896’da Üsküp’te bir piskoposluk kurma beratı aldıklarında *Büyük Sırbistan*’ı canlandırma hayalleri daha da güçlenmiş; Kosova ve Üsküp’teki Osmanlı aleyhtarı Sırp çete faaliyetleri artmıştı. Sırp komiteleri, 1906’da hayli güçlenmiş olarak Manastır, Üsküp, İştib, Kalkandelen, Kumanova ve Kırçova’daki birçok kahvehane ve meyhaneyi silah deposu, istihbarat ve iane toplamak üzere kullanmakta idi⁶⁸. Bu komiteler ve Belgrad hükümeti ile büyük bir mücadeleye giren Bâbiâli, 1907’de Osmanlı sınırına silah sevk eden Sırp çeteleri ile savaşın eşiğine geldi⁶⁹.

⁶⁵ Sırplar, 1830’da muhtariyet, 1878’de Berlin Anlaşması gereği bağımsızlıklarını elde ettiler. Arada geçen 48 yılda, Sırbistan, iç politikada taht kavgaları ve devlet adamlarının güç mücadelelerine sahne oldu. Sırp hükümetleri, dış politikada, Bâbiâli ile genellikle iyi geçinmelerine rağmen Eski Sırbistan’ı canlandırmanın yollarını aradılar. 1830’da Sırplar’ın irsî başknezi olan Miloş Obrenoviç ve daha sonra iktidara gelenler, Sırp milliyetçiliğinin öncülerinden İliya Garaşanin’in istediği gibi, Osmanlı’nın zayıflamasından faydalanmış ve bu hayali gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bkz. Özkan, Ayşe, Miloş’tan Milan’a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878), İstanbul 2011, s.329-330. 1878’den sonra Sırbistan, bu defa Makedonya Meselesi’ne dâhil olmuş; Panslavist Rus siyasetinin Rumeli’deki em önemli müttefiki olarak görev yapmıştır.

⁶⁶ BOA, İ.DH, nr. 2, 4 Z 1312/29 Mayıs 1895.

⁶⁷ BOA, HR.SYS, nr. 34/32, 14 Eylül 1895.

⁶⁸ BOA, TFR.1.UM, nr. 1120.

⁶⁹ BOA, TFR.1.UM, nr. 1927.

Tablo IV: Makedonya’da Faaliyet Gösteren Sırp Komiteleri

Komite/Dernek:	Kurulduğu yıl:	Kuruluş amacı ve faaliyetleri:
Sveti Sava ⁷⁰	1886	Bulgarlar’ın Slav asıllı olmadıklarını, Makedonya Slavları’nın kendilerini yanlışlıkla Bulgar diye tanımladıklarını, Makedonya’yı ancak Sırbistan’ın kurtarabileceği tezini savundu.
Millî Müdafaa		
Birlik ya da Ölüm		
Çernaroka/Kara El ⁷¹		Liderleri arasında Sırp ordusundan Teğmen Dimitrieviç ‘in bulunduğu komiteciler, 29-30 Mayıs 1903’te Sırp Prensi Aleksandr ve eşini katlettiler.
Sırp ve Makedonya İhtilali ⁷²		Belgrad’da kuruldu.

Kaynak: Adanır, Makedonya Meselesi, a.g.e., s. 116; BOA, DH.SYS, nr. 17/9, 26 S 1330/15 Şubat 1912 ve BOA, A.MTZ(04), nr. 109/62, 13 Za 1321/31 Ocak 1904.

Makedonya’da Ulahlar/Aromunlar

Makedonya’nın batı ve kuzey taraflarında oturan ve *Koço Ulahları* da denilen *Aromunlar*⁷³ arasındaki milliyetçilik hareketleri, Ulah asıllı Manastırlı Apostola Margariti adlı Ortodoks rahibin teşvikleriyle başladı. Ulahlar, Patrikhane ve Hellenizm propagandalarından daima rahatsızlık duydular. Makedonya Ulahları adına Osmanlı idaresinden muhtelif taleplerde bulunmak görevini, her defasında Romanya Hükümeti üstlendi⁷⁴. 1895’te, Romanya’da ikamet eden Makedonyalı Ulahlar ile Makedo-Romen Okulları Cemiyeti’nin ileri gelenleri, Bükreş Ortaelçisi Reşid Bey’e, Makedonya Meselesi’ne dair Bulgar entrikalarını protesto eden bir mahzar verdiler; Bâbiâli’nin, Panhellen ve Panbulgar nüfuzuna karşı bölgede denge unsuru olan Makedonya Ulahları’nı her bakımdan geliştirecek bir siyaset izlemesini⁷⁵ istediler. Ulahlar, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nda Bâbiâli’nin yanında yer aldılar. Özellikle Teselya’da yaşayan Ulahlar, bölgenin Osmanlı-Türk hâkimiyetinde kalmasına çalıştılar.

Osmanlı aleyhtarlığı yapan az sayıdaki Ulah teşkilâtı arasında en faal olanı, *Makedonya Romen Komitesi* idi. Romanya’dan aldıkları yardımlarla eğitim kurumları açan Ulahlar’ın, 1900 yılında yalnız Manastır’da 48 okulları bulunuyordu. Bu dönemde Üsküp, Köprülü, Kratovalı, Koçana, Pirlepe, Kruşevo, Malovişte, Yankoviç dâhil Makedonya’da, 30 okulda 2.000 Ulah eğitim görmüş; Romanya hükümetinden yılda 400.000 Frank yardım almışlardır⁷⁶. Bâbiâli ise, 1904’te Ulahlar’a, Manastır vilayetinde kendi dillerinde ibadet izni vermiştir. Yine 1904’te, Bükreş hükümetinin Rumeli’deki Ulah kilise ve mekteplerine nakdî yardımları devam etmiştir⁷⁷.

Makedonya ve Arnavutlar

Rumeli’de meskûn kavimlerin en eskilerinden biri olan Arnavutlar⁷⁸, Makedonya’nın her tarafında, özellikle batıda Manastır, Debre, Görice, Prizren, Kosova, Priştine, Yeni Pazar, Üsküb, İpek, İşkodra, Drac ve Yanya havalisinde yaşadılar. 1878’de

⁷⁰ Adanır, Makedonya Meselesi, a.g.e., s.116.

⁷¹ Niş kasabasında kurulan Makedonya Cemiyeti ile Pyemont gazetesi müdürünün başkanı bulunduğu Kara El Cemiyeti hakkında yazı: BOA, DH.SYS, nr. 17/9, 26 S 1330/15 Şubat 1912.

⁷² BOA, A.MTZ(04), nr. 109/62, 13 Za 1321/31 Ocak 1904.

⁷³ The Balkans, Editor: Edey, Maitland A., New York 1967, s. 26.

⁷⁴ BOA, Y.A.RES, nr. 129/47.

⁷⁵ BOA, HR.SYS, nr. 34/13, 9.9.1895.

⁷⁶ Georges Castellan, Balkanların Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 354.

⁷⁷ BOA, TFR.1.A, nr. 18/1869, 15 C 1322/27 Ağustos 1904.

⁷⁸ Sami, Şemseddin, “Arnavud”, Kamûsü’l-a’lâm, I, Dersaadet 1317, s. 143.

Berlin Anlaşması'nın müzakere safhasında Bismark, Balkanlar'ın yeni statüsü belirlenirken ısrarla, *Arnavut milleti yoktur* demiş, bu sözler Arnavut halkı arasında büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Sonraki tarihlerde Arnavut ileri gelenleri, *Osmanlılar ile Arnavut milliyetçiliği birdir. Makedonya, hatta Osmanlı Avrupası ancak Arnavut eliyle muhafaza ve müdafaa edilebilir*⁷⁹, şeklindeki ifadeleriyle, Alman şansöyesini eleştirdikleri gibi *Düvel-i Muazzama*'nın Makedonya siyasetine de gerekli cevabı vermişlerdir.

II. Abdülhamid, birçoğu Müslüman olan Arnavutlar'a güven duymuş, *Makedonya Meselesi*'nin en buhranlı döneminde Arnavut asıllı *Avlonyalı Ferid Paşa*'yı sadrazam tayin etmiştir⁸⁰. Padişahın desteğiyle 1879'da *Prizren Arnavut Ligi* kurulmuş; Sırlar ve Arnavut Malisörler arasında mücadelelerle geçen bu dönemde Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'daki Arnavutlar'ın millî birlik etrafında toplanmalarına çalışılmıştır. 1888 yılında Arnavutlar Bâbîâli'ye başvurarak, millî dillerini geliştirmek ve eğitimde söz sahibi olmak amacıyla yeni okullar açmak istemiş, gerekli izni almışlardır⁸¹. 1890'lı yıllarda, Makedonya'da şiddetlenen bağımsızlık hareketleriyle birlikte Arnavut milliyetçiliği de yeni bir safhaya girmiştir. Bu dönemde Rumeli ve Avrupa merkezlerinde faal bazı Arnavut komiteleri, başta Bulgarlar olmak üzere Osmanlı idaresine muhalif diğer komitelerle işbirliği yapmış, Makedonya ve Arnavutluk'un muhtariyetini yüksek sesle ifade etmişlerdir. 1894'de, müstakil bir Arnavutluk ve Makedonya kurulmasını isteyen Stefan isimli Ulah, Albano-Makedonya adı altında bir de gazete yayınlamaktadır⁸².

1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı'nın çıkması ve Rumeli'nin yeniden karışması üzerine; Büyük Devletler, Makedonya'nın siyasî geleceğini bir defa daha gözden geçirmek ihtiyacını duydular. Bu arada, Rumeli Islahatı'nı kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendiren Avusturya ve Rusya, Bâbîâli'ye uyguladıkları baskıya rağmen istedikleri sonucu alamadıklarından 1897'de bir ittifak daha yapmışlardır. Anlaşmaya göre, *Rumeli hadiseleri istedikleri gibi gelişmezse, Viyana ve Petersburg hükümetleri Makedonya'ya müdahale ederek, yeni bir statü teşkilinde esaslı rol üstleneceklerdir. Yanya ve İşkodra gölü arasında bir Arnavut Prensiği kurulacak, geriye kalan Makedonya vilayetleri küçük Balkan devletleri arasında adaletli bir şekilde paylaşılacaktır*⁸³. Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, o yıl, Balkanlar'da statükonun devamını öngören bir anlaşma imzaladılar. Fakat Sofya'da çıkan Kampana Gazetesi'nin bir haberine istinaden Paris'te yayınlanan Patri gazetesi, 1897'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında gizli bir anlaşma yapıldığını yazdı. Buna göre Viyana Hükümeti, Edirne vilayetini de alarak Adalar Denizi sahillerine kadar çıkacak bir Bulgaristan'ın kurulmasına yardım edecek olursa; Sofya da, Viyana'nın Selanik'e kadar nüfuz tesisini teyid edecekti⁸⁴. Osmanlı-Yunan Savaşı, Türk tarafının zaferiyle sonuçlandı. Ancak iki devletin sınırı, Yunanistan lehine yeniden düzenlendi. Bu arada yaşanan diplomatik ve siyasî gelişmeler, Bulgar ve Arnavut komiteleri arasında ittifak zeminini genişletti. Komiteler, 1898'de *Makedonya ve Arnavutluk'ta yaşayan bütün milletlerin güvenlik ve asayişlerinin de tamamen sağlanmasıyla, yeni bir emaret-i mümtaze dahilinde müşterek muhtariyet idaresi kurulmasını* istemiş; bu amaçla bir *kanun layihası* hazırlamışlardır. *Makedonya ve Albanya'nın Umum Komite Cemaati* adına ittifakla tanzim ve onaylanan 23 maddelik kanun lâyihasının Yıldız Sarayı'na intikal eden 5 Kanunievvel 1314/17 Aralık 1898 tarihli

⁷⁹ Tunalı, Hilmi, Makedonya Meselesi Mâzisi, Hâli, İstikbâli, Kahire 1326, s.18, 41-42.

⁸⁰ Külçe, Süleyman, Firzovik Toplantısı, İzmir 1944, s. 66.

⁸¹ BOA, MV, nr. 30/22.

⁸² BOA, HR.SYS, nr. 154/35, 1.1.1894.

⁸³ Aydemir, a.g.e., I, s. 427.

⁸⁴ BOA, Y. Kâmil Paşa Evrakı, nr. 86-33/3282.

suretiyle⁸⁵, Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan hemen sonra Osmanlı Avrupası'nda iki muhtar eyalet kurulması isteniyordu. Bunlardan ilki, nerede ise yeni bir Bulgar vilayeti olup; Kapçev'in öngördüğü Makedonya sınırları teyit ediliyordu. Tasarlanan iki eyaletin mülkî teşkilâtı ile adlî, malî ve askerî yapıları komiteler tarafından belirlenerek; Osmanlı idaresine emr-i vâkî yapılıyordu. Lâyihanın 23 maddeden meydana gelmesi muhtemelen bir rastlantı olmayıp; Berlin Anlaşması'nın Rumeli ıslahatına dair 23. maddesini hatıra getiriyordu. Son maddede yer verilen, ıslahatın Edirne vilayetinde de uygulanması talebi; ötedenberi Bulgarlar'ın Edirne'yi Sofya yönetimine bağlama girişimlerinin yeni bir aşaması idi. Bâbiâli ve Yıldız Sarayı, Sofya hükümeti ile Makedonya Dâhilî İhtilâl Komitesi'nin Edirne üzerindeki plânlarına yabancı değildi. Sonuçta, II. Abdülhamid komitelerin emr-i vâkisine itibar etmeyerek, kendi reformlarını icraya başlayacaktı.

Makedonya ve Ermeniler

Anadolu'da Ermeni, Rumeli'de Makedonya ıslahatı lehine çalışanlar, Berlin Anlaşması'nı izleyen dönemde işbirliği içinde bulundular. Bulgaristan'da ve önemli Avrupa merkezlerindeki Ermeni ihtilalcilerinden özellikle Taşnak Komitesi ile işbirliği yapan Bulgarlar, *Selanik hadiseleri* ve *İlinden Ayaklanması* ile adlarını daha fazla duyurdular. 1902'de Ermeni komiteleri, Makedonya komiteleri ile ittifak akdine çalıştılar⁸⁶. Makedonya Ermeni Komitesi harici liderlerinden Sarafof ile Gavanof'un Cenevre'de katlinin Bulgarlar ve Ermeniler üzerinde büyük etki uyandırdığı 1908 yılında, Bâbiâli, Bulgar-Makedon Ermeni komitelerinin Cenevre ve Varna'daki bütün faaliyetlerini yakından izledi⁸⁷.

Rumeli Islahatı'nda Yeni Dönem: Makedonya'nın Karışması, Bulgar İsyanları

Rumeli, 1900'lü yıllarda ihtilal hareketleriyle tamamen karıştı. Hadiselerin başlamasında yabancı misyonerler önemli rol üstlendiler. Avusturya'nın bölgedeki Katolikleştirme faaliyetleri, Fransız din adamlarının etkisi, ABD tarafından kurulan ve denetlenen Protestan okullarının bölücü girişimleri, İngiliz ve Rus diplomasi mahfillerinin tutumu kısa zamanda sonuç verdi. Başta Selanik olmak üzere, çevre vilayetler kısa zamanda isyanlarla sarsıldı.

Bulgaristan ve Rumeli vilayetlerinde kurulan Makedonya komitelerinin çoğu Sofya'dan yönetildiler. *Virhivistler* ve *Santralistler* olarak iki aslî guruba ayrılan komitelere, Bulgar komiteci Sarafof yanlılarının teşkil ettiği üçüncü bir grup daha katıldı. Bu komiteler, Rusya'nın Sofya hükümeti ile ilişkilerine bağlı olarak, çoğu zaman Petersburg'un onayıyla hareket ettiler. Avrupa kamuoyunun dikkatini çekerek Büyük Devletler'in Makedonya'ya müdahalesini sağlamaya çalışan komiteciler, ihtilal hazırlıkları safhasında çok sayıda miting düzenlediler. Bulgar subayları tarafından eğitilen komiteciler, silahlanmaya büyük önem vererek, bütçelerinin büyük bir kısmını buna ayırdılar. Komite yöneticileri köy baskınları, gasp, fidye, üye aidatı gibi yollardan maddî kaynak topladılar. Rumeli vilâyetlerinin güvenliğini devamlı surette tehdit eden bu gruplar, Bulgar din adamları, öğretmenler, tüccar ve diplomatlarla işbirliği yaptılar; Makedonya'nın Müslüman ahalisini, diğer Hristiyan Osmanlı tebeasını, bölgedeki ecnebileri, hatta kendileri gibi Bulgar asıllı Ortodoks Hristiyanları katletmekten çekinmediler. Bulgar komiteleri 1895'te

⁸⁵ BOA, Y.PRK.DH, nr. 10/85, 3 Ş 1316/17 Aralık 1898.

⁸⁶ BOA, HR.SYS, nr. 2864/22, 27.12.1902.

⁸⁷ BOA, HR.SYS, nr. 2762/44, 2.1.1908.

*Menlik İsyani*⁸⁸, 1899'da Makedonya genelindeki ihtilâlle kendilerini gösterdiler. 1901 yılından başlayarak Bulgar tedhiş hareketleri daha da arttı. Komitecilerin amacı, bir taraftan ıslahat hareketlerinin bölgeye huzur ve refah getirmeyeceği iddiasıyla âsâyîşi bozmak ve Bâbiâli'yi Avrupa devletlerinin nazarında âciz göstermek; diğer taraftan, komitelere yardım etmeyen bölge halkını korkutarak, yanlarına çekmek; dahası, Patrikhane taraftarı Bulgarlar'ı Eksarhlık'a kazandırmaktı. Buna karşılık, Bâbiâli ve Yıldız Sarayı Bulgar, Yunan ve Sırp hükümetleri ile diplomatik temasını geliştirmiş; Selanik'teki jandarma ve askerî birliklerini takviye etmişti. Bulgaristan Komiserliği vasıtasıyla etkinliğini arttıran Osmanlı yönetimi, Rumeli vilâyetlerindeki hafiyeye teşkilâtını da genişleterek istihbaratını güçlendirmişti. 1900'lü yılların başında Makedonya hadiseleri, Ermeni ve Bulgar komitelerini aşarak, yurt dışında faaliyet gösteren Jön Türkler'i de ilgi alanına çekecek yeni bir mecraya girdi. Aynı tarihlerde Rusya, dikkatini Uzak-doğu'ya çevirmiş, özellikle Japonya'yayı izlemekte idi. Bu sebeple Petersburg, Balkan statükosunun muhafaza edilmesi gerektiğini düşünüyor; statükoyu tehlikeye düşürecek Makedonya komitacılarına engel oluyordu. Makedonya komite reislerinden Sarafof, 1901 yılı yaz aylarında yakalanarak, hapsedildi. Balkanski Vesti gazetesi, 9 Haziran 1901 tarihli nüshasında Sarafof'la ilgili haberlere geniş yer verdi. Gazete, Sarafof'un *Makedonya Meselesi artık bir Bulgar Meselesi'dir* şeklindeki ifadesini kaydetmekle⁸⁹, aslında Bulgar-Rus anlaşmazlığına da işaret ediyordu. Sarafof'un rakibi olup, onun yerine komitenin başına geçen Mihailofski de, *Makedonya Makedonyalılar'ındır* diyor; Avrupa kamuoyu nazarında kendilerini *esarete kalmış bir kavim* olarak gösteriyordu. Mihailofski'ye göre Ruslar, Bulgaristan'ın büyümesinden çekiniyorlardı. Rusya hükümetini *Makedonya ihtilâl hareketinin düşmanı* olarak gören Mihailofski, *hâlbuki Makedonyalılar Bulgaristan ile birleşmek istemiyorlar. Onlar yalnız Berlin Anlaşması'nın 23. Madde hükmünün icrasına çalışıyorlar. Makedonya tahrikleri, burada oturan kavimlerin eşitlik hukukuna atfedilmiştir. Makedonyalılar nerede mazhariyet olursa oraya müracaata mecburdurlar. İster Viyana, ister Roma, Paris veya Londra olsun, hepsi bizim için müsâvidir*, diyordu⁹⁰. Rus-Bulgar anlaşmazlığı devam ederken 1902 sonbaharında bekledikleri fırsatı bulan komiteciler, 23 Eylül 1902'de *Cuma-i Bâlâ Ayaklanması*'nı çıkardılar. Olaylar gelişmeye devam etti. 1903'te *Selanik Hadisesi* ile Avrupa kamuoyunun ilgisi tekrar Makedonya'ya yöneldi. 2/3 Ağustos 1903 gecesi, meşhur *İlinden Ayaklanması* çıktı. Onu izleyen *Smilevo Kongresi*'nden sonra, Bulgarlar'ın *Dahili İhtilal Komitesi* Nikola Karef ve Gotze Delçef'in başkanlığında *Kruşevo*'da muvakkat bir *ihtilâl hükümeti* kurdu⁹¹, 18 Temmuz 1903'te *Kruşevo Manifestosu* yayınlandı ve yalnız 10 günlük ömrü olacak *Kruşevo Cumhuriyeti* ilân edildi. Başdöndürücü bir hızla gelişen bu hadiseler üzerine *Büyük Devletler*, 1880'lerden başlayarak fasıllarla devam eden *Rumeli Islahat Programı*'na dair Bâbiâli üzerindeki baskılarını arttırdılar.

Rumeli Umumî Müfettişliği (1902-1909)'nin Kurulması ve Faaliyetleri

1901 yılında bir Alman generalinin Makedonya'ya vali tayin edilmesine dair *Veçerna Posta* gazetesinde⁹² bir yazı neşredildi. II. Abdülhamid, Şarkî Rumeli

⁸⁸ İsyancıların Menlik şehri zapt ederek Müslüman mahallesi ile resmî binaları yaktıklarına dair tahrirat: BOA, Y.PRK.ZB, nr. 16/25, 7 S 1313/30 Temmuz 1895; Menlik isyanı: BOA, İ.DUİT, nr. 145/65, 21 S 1313/13 Ağustos 1895.

⁸⁹ BOA, A.MTZ(04), nr. 70/61.

⁹⁰ Aynı yer.

⁹¹ Castellan, a.g.e., s.371.

⁹² BOA, Y.PRK.MK, 11/3, 18 C 1319/2 Ekim 1901.

Vilâyeti'nin⁹³ akıbetine benzer bir hadiseye mahal vermek istemediği gibi, öteden beri Makedonya'ya Hristiyan bir vali tayinine de kesinlikle yanaşmıyordu. *Cuma-i Bâlâ Ayaklanması*'ndan kısa bir süre sonra, C II. Abdülhamid'in emriyle, Kasım 1902'de merkezi Selanik vilayeti olmak ve Kosova ile Manastır'ı da ihtiva etmek üzere *Vilâyât-ı Selâse Umumi Müfettişliği* kuruldu., Hüseyin Hilmi Paşa, vezir rütbesi ve *Müfettiş-i Umumî* sıfatıyla Makedonya'ya tayin edildi. Paşa, 16 Kasım 1902'de hazırlanan *Umumî Müfettişlik Talimatnamesi*'ne göre 30 Kasım 1902 tarihinden itibaren 30.000 kuruş maaşla bu makama atanmış bulunuyordu⁹⁴. 4 Aralık 1902'de Talimatname yürürlüğe girdi. Hüseyin Hilmi Paşa, dört gün sonra, 8 Aralık'ta Selanik'te göreve başladı. 11 Aralık 1902'de ilgili devlet kurumlarına, iki gün sonra da sefaretlere tebliğ edilen *Rumeli Umumi Müfettişliği Tâlimatnamesi* 5 fasıl ve 18 maddeden ibaret olup⁹⁵, muhtevası şöyle idi:

I. Fasıl: İdarî Teşkilâtlanma-Genel Esaslar

Valiler bayındırlık, ticaret, ziraat ve sanayi tesisleri ile umum maarifin gelişmesine özen gösterecek, maiyyetlerine birer maarif müdürü tayin edilecektir. Valilerin maiyyetinde Hariciye Nezareti tarafından seçilecek bir *Umum-ı Ecnebiye Müdürü* bulundurulacaktır. Vilayet merkezlerinde de birer *kaymakamlık [merkez kaymakamlığı]* kurulacaktır. Memurları vilayetlerce seçilen ve atanan *Vilâyât-ı Selâse*'de⁹⁶, bu memurların ehliyetli olmalarına dikkat edilecek; mutasarruf, mektupçu, kaymakam ve diğer memurların seçiminde *Dahil-i Memurin-i Mülkiye Komisyonu* inceleme yapacaktır. Jandarma emir ve subayları ile polis müdürü ve komiserlerin dairelerince azil, tebdil ve seçilmeleri valilerin muvafakati ile olacaktır. Vilayetlerde jandarmalar Müslüman ve Hristiyanlardan teşekkül edecektir. Müslümanlardan jandarma silkinde alınacaklarda askerî hizmette bulunup, hizmet süresi içinde ceza görmemiş olanlar tercih edilecektir. Vilayetlerin polis komiserleri Müslüman ve Hristiyanlardan olacak, namuslu ve ceza görmemiş olmaları, Türkçe okuyup-yazma bilmeleri şartı aranacak; Türkçe'den başka dillere vâkıf olanlar ve Müslümanlardan bu vasıflara sahip olup, askerliğini yapmış bulunanlar ruhsatlı sayılacaktır. Vilâyetlerde âsâyîşi ihlâl edecek hadiseler çıkarsa gerekli önlemler alınacak; zabtiye askerlerinin görev alanı dışındaki kuvvetler için nizamiye efradı tayini gerekli görüldüğünde, valinin isteğiyle, askerî makamlarca kuvvet istihdam edilecektir.

II. Fasıl: Adli İşler

Nizamiye mahkemeleri bulunmayan yerlerde mahkemeler kurulacak; üyeleri hakkında yürürlükte olan seçim usulünün lağvı ile üyeliklere Adliye Nezareti tarafından ve ehil olan Müslüman ve gayrimüslimler seçilecek; üyelerin adliye mesleğinden yetişmiş ve hukuk mektebi mezunu olmaları tercih edilecektir. Hukuk ve ceza işleri birbirinden ayrılacak; hukuk mahkemeleri reisliği yine nâiblerin uhdesinde bırakılacak, ceza

⁹³ Geniş bilgi için, bkz. Aydın, Mahir, Şarkî Rumeli Vilâyeti, Ankara 1992.

⁹⁴ BOA, Y.A.RES, nr.118/82.

⁹⁵ 3 N 1320/4 Aralık 1902 günü son şeklini alan tâlimatname, aynı gün birkaç gazetede ilân edilmiştir (İkdam, nr. 304; Malûmat, atik nr. 1995, cedit nr. 454; Sabah, nr. 4703). Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli'de yapacağı müfettişlik görevi esnasında yanında çalışacak memurları kendisinin seçmesine dair Sadrazam Said Paşa'dan Hüseyin Hilmi Paşa'ya tahrirat İSAM, HHPE, nr. 1227/19, 17 Teşrinisani 1318/30 Kasım 1902; kezâ, nr. 155; 158.

⁹⁶ Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya vilayetlerinde memur, asker ve jandarma maaşlarının kati olarak zamanında ödenmesine dair Umumi Müfettiş'e gönderilen tahrirat. İSAM, HHPE, nr. 165/3, 23 Teşrinisani 1318/6 Aralık 1902.

mahkemelerine adliye mesleğinden yetişmiş bir reis ile bir müdde-i umumi muavini, bir müstantık atanacaktır. Mahkemeler müstakil ve müdahaleden mâsundur; hâkim ve adliye memurlarının kanunlara uygunsuz hareketleri görülürse, valiler ve Müfettiş-i Umumi tarafından Adliye Nezareti'ne bilgi verilerek derhal işten el çektirilecek ve mahkeme edilecekler ya da soruşturmaları tamamlandığında azl ve mahkeme edileceklerdir.

III. Fasıll: Eğitim

Elli ve daha fazla haneden kurulu köylerde ilk mektepler, kazalarda ilk mektep ve rüştiye, liva ve vilayet merkezlerinde ilk mektep, rüştiye ve muhtelif idadi mektepleri açılacak; eğitim usulü Maarif Nezareti tarafından gönderilecek ders cetvellerine tâbi olacaktır. Her vilayetin mekteplere tahsis edilen gelirinden 2/3'ü o vilayete, 1/3'ü İstanbul'daki okullara gönderilecektir.

IV. Fasıll: Mali İşler

Her vilayetin umumi gelirinin % 5'i nafia işlerine ayrılacaktır.

V. Fasıll: Uygulama Şartları

Yukarıdaki maddelerin uygulanması sorumluluğu valilere aittir. Valilerin yanında, refakatinde mülkî ve askerî memurlar bulunmak üzere vezir rütbesinde umumi bir müfettiş tayin edilecektir; *Müfettiş-i Umumi*, yukarıdaki maddelerin uygulanmasından sorumludur. Uygulanmamış maddeler gördüğü takdirde valileri uyarmak; aynı zamanda mekteplere tahsis edilecek meblağı Bâbîâli'ye bildirmek; vilâyetlerin mülkî, malî ve diğer işlerinin idaresini teftişle, gereken maddeler varsa Bâbîâli'yi haberdar etmek; memurların azil ve değiştirilmesi gerekenlerini valilerle istişâre ederek azl ile mahkemesi gerekenleri mahkemeye aldirmek, yerlerine irade-i seniyye ile uygun görülenlerin seçimi ve Bâbîâli'nin bilgilendirilmesi hususunda görevli ve yetkilidir. Valilerin icraatı ve Tâlîmatname hükümlerinin uygulanması hakkında, *Müfettiş-i Umumi*'nin vereceği bilgilerin Sadaret makamı tarafından ertelenmeden incelenmesi için Bâbîâli'den bir reis ve üç üyesi bulunan bir komisyon görevlendirilecektir. İdarî, askerî ve adlî alanlarda ıslahat yapılması kararlaştırılan üç vilayete, bir süre sonra Edirne, Yanya ve İşkodra'nın da ilâvesiyle *Müfettiş-i Umumi*'nin yetki sahası altı vilâyete çıkartıldı⁹⁷. Bu arada, Teftiş Komisyonu eski üyesi Nâsır Paşa, Maliye Nezareti Müdürü Nurettin Bey ve Devlet Şûrâsı üyesi İhsan Bey, *Müfettiş-i Umumi*'nin refakatine *müşavir* sıfatıyla tayin edildiler. Makedonya'ya Müslüman bir valinin tayini Bulgarlar'ı hoşnut etmediği gibi, bu atamadan İngiltere ve diğer *Büyük Devletler* de memnun kalmamış; üç ay kadar sonra, Bâbîâli'ye, ortaklaşa hazırladıkları *Berlin Memorandumu*'nu vermişlerdir.

Viyana Islahat Programı ya da Berlin Memorandumu: 21 Şubat 1903

Bulgarlar'ın kurduğu Dahili Komite, 1902 yılında *Gizli* Makedonya- Edirne Dahili İhtilâl Komitesi adı altında yeniden organize edildi. Bundan sonra komiteciler, Rumeli vilayetleriyle ilgili 23. madde kapsamındaki ıslahatın Edirne'yi de ihtiva edecek şekilde genişletilmesini tartışmaya başladılar. Aynı günlerde, Avusturya ve Rusya da bir ıslahat programı hazırlamakta idi. Paris'teki Osmanlı sefiri, Hariciye Nezareti'ne, *Makedonya Islahat Lâyihası Bâbîâli tarafından iyi icra edilmediği takdirde bir Avrupa Konferansı'nın toplantıya davet edileceğine dair Viyana'da bir şâyianın dolaştığını*⁹⁸, bildirdi. 28 Ocak

⁹⁷ Umumî Müfettişlik'ten Edirne vilayetine gönderilen ve Bâbîâli ile livalar arasında haberleşmeye mahsus makamat düzenlendiğini bildiren tahrirat: BOA, TFR.1.ED, nr. 1/22, 20 N 1320/21 Aralık 1902.

⁹⁸ BOA, Y.A.HUS., nr. 442/41.

1903'te, bu defa Berlin'deki Osmanlı sefiri, Alman matbuatına dayanarak İstanbul'a gönderdiği raporda, *Makedonya için ecnebi bir prens, Hristiyan bir vali ve zabitan ile bölgenin malî kontrolüne dair ortada dolaşan bazı faraziye ve tahminler bulunmakla beraber, bunların sarahatinin olmadığını*⁹⁹, kaydediyordu. Meselenin ayrıntıları kısa süre sonra belli oldu. Şubat ayının ilk günlerinde, Makedonya'daki Rumlar, bölgede biri Rum, diğeri Bulgarlar'a ait iki eyalet kurulmadığı takdirde Avusturya ve Rusya'nın ıslahat tekliflerine muhalefet edeceklerini beyan ettiler. Lord Landsdowne, Şubat ayı ortalarında Lordlar Meclisi'ndeki konuşmasında, *Avusturya ve Rusya'nın ıslahat lâyihasına muvafakat etmekten başka bir şey yapmadıklarını, aksi halde İngiltere'nin daha etkili tekliflerde bulunacağını*¹⁰⁰, söyledi. Balkanlar'daki nüfuzunu muhafazaya çalışan Viyana hükümeti, İngiltere'nin tutumu üzerine Makedonya Meselesi'ne daha fazla eğilerek Petersburg yönetimi ile görüşmelerde bulundu. İki hükümet, 21 Şubat 1903'te, muhtevası Rusya Hariciye Nazırının Viyana'yı ziyareti esnasında kararlaştırıldığı için *Viyana Islahat Programı* adıyla anılan ve daha önceki ıslahat kararlarını tâdil eden bir program hazırladılar. Bâbîâli'ye *memorandum* şeklinde sunulan bu program şöyle idi¹⁰¹: *Müfettiş-i Umumî'nin memuriyetinde başarılı olabilmesi için üç yıl süre ile makamında kalması gerekir. Görevinin önemi sebebiyle, Müfettiş-i Umumî'nin, Rusya ve Avusturya devletleri ile istişare edilmeden ve görev süresi sona ermeden azledilmeyeceği hususunda Bâbîâli kendilerine vaadde bulunacaktır. Müfettiş-i Umumî, hükümete başvurmadan ve izin beklemeden askerî kuvvetlere emir verebilecek, üç vilayetin her tarafında asker istihdamına yetkili olacaktır. Vilâyât-ı Selâse valileri Müfettiş-i Umumî tarafından verilecek talimata harfiyen uyacak, başarılı olması için kendisini var güçleriyle destekleyeceklerdir. Avusturya ve Rusya hükümetleri, polis ve jandarma heyetlerinin tensikinde Bâbîâli'nin başarılı olabilmesi için ecnebi zabitler davetine, bu zabitlerin tensikatın esaslarını belirlemeye tayin ve memur edilmelerine muvafakat etmektedir. Zabıtlar, hükümetin emrinde bulunacaklardır. Jandarma hizmetine girecek güvenlik kuvvetleri ve kır bekçileri, nüfuslarına göre, Hristiyan ve Müslümanlardan % 20 oranında alınacak, polis tensikatında da aynı hususlara dikkat edilecektir. Rumeli vilayetlerine dair talimatın 8. maddesi gereği, polis memurlarının seçiminde Türkçe okuyup-yazma şartı aranacak; köy bekçileri köylerde ve çoğunluğu meydana getiren nüfus arasından seçilecektir. Tebaanın birbirine saldırmayı yasaklanarak, kanunlara uyulması hususunda seri önlemler alınacaktır. Rumeli'deki karışıklıklar sonucu siyasî suçlarla itham veya mahkûm edilenler dışındaki mahkûmlar ve başka yerlere göç edenler için genel af ilân edilmeli; adlî dâvâların tamamına ertelenmeden bakılmalı; Arnavutlar'ın Hristiyanlara karşı ekseriyetle işledikleri suçlar cezasız bırakılmayarak, Arnavut kavmini kanunlara sevk ve zorlayacak sebep ve vasıtalar ertelenmeden ve âcilen uygulanmalıdır. Mahallî kanunların iyi bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır. Devlet gelirlerine zarar vermeden, halka yüklenen tekâlifleri hafifletecek önlemler alınmalıdır. Vilâyât-ı Selâse'nin her birinde, her yılın başında bir gelir ve masraf bütçesi düzenlenmeli; vergi ve tekâliften sağlanan gelirler, mülkiye ve askeriye ait ödemelere öncelik vermek üzere mahallî idarenin ihtiyaçlarına tahsis edilmeli, kalanı mirî hazineye gönderilmelidir. Âşâr gelirlerinden iltizam suretiyle faydalanılacaktır. *Toptan âşâr ihalesi usulü* kaldırılarak, yerine *köy köy ve ahali adına ihale usulü* konulmalıdır. Bu hususta güçlük çıkarsa, halk mahkemeye başvurabilmelidir. Bazı köylerin âşârı, iltizam için istekli çıkmazsa veya teklif edilen fiyat ihale edilecek âşârın gerçek bedelinden az bulunursa, bu köyler, *Âşâr**

⁹⁹ BOA, Y.A.HUS, nr. 440/17.

¹⁰⁰ BOA, Y.A.HUS, nr. 466/134.

¹⁰¹ BOA, ND, c. XII, s. 154-159.

Hususî Nizâmı hükümlerine uygun olarak *emanet* usulüyle idare edilmelidir. *Vilâyât-ı Selâse* gelirlerinin hepsi, merkez vilayet olan Selanik'teki *Osmanlı Bankası* şubesine teslim edilmelidir. Bütçe gereği vilâyetlerin masraflarına mahsus meblağın gönderilmesi emri, bu meblağın düzenli olarak gönderilmesini sağlamak maksadına dayanan hususî bir nizama bağlanmalıdır¹⁰².

Bu teklifler, Osmanlı devletinin bölgedeki *hükümranlık* haklarını açıkça çiğnemekte idi. Fakat ıslahatın devletlerarası bir kontrole bağlanmasından çekinen Bâbîâli, Rus çarının *Makedonya Komitesi*'nin lağvedilmesi hususunda Bulgaristan nezdinde girişimde bulunacağı vaadini de dikkate alarak, memorandumu kabul etti. II. Abdülhamid, 23 Şubat 1903 tarihli bir irâde-i seniyyesiyle programı tâdil edilmeden onayladı¹⁰³. Aynı gün padişah, teklif edilen maddelerin Aralık 1902'de uygulamaya konulan *Rumeli Vilayetleri Hakkında Tâlimatname*'ye *zeyl* olarak *Müfettiş-i Umumî*'ye gönderilmesine muvafakat etti¹⁰⁴. Bu tarihe kadar, özellikle jandarma tensikatı bahanesiyle Vilâyât-ı Selâse'ye ecnebi subayların getirilmesine yanaşmayan II. Abdülhamid, artık itiraz etmek imkânı bulunmadığından programı tasdik etmişti. Bundan sonra padişahın, 6 Mart 1903 tarihli başka bir irade-i seniyyesiyle Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerine talimat gönderilerek, ıslahat kararlarını serî bir şekilde uygulamaları istendi. İlgili makamlar, yapılan işler hakkında Rusya ve Avusturya sefaletlerine de daimî surette bilgi vermekle görevlendirildi¹⁰⁵. Bâbîâli, *Viyana Islahat Programı*'nın kabulünden birkaç hafta sonra, 13 maddelik bir talimatname hazırlayarak Rumeli'ye göndermişti¹⁰⁶. Asıl talimata ek olarak *Vilâyât-ı Selâse* gelirlerinin Osmanlı Bankası şubelerine nasıl teslim edileceği ve diğer ayrıntıları ihtiva eden bu düzenleme, 17 Mart 1903'te yürürlüğe konuldu. İlâve *Tâlimatname*'nin 10. maddesiyle, 1319/1901 Malî yılından başlayarak, ilgili vilayetlerde istihdam edilen bütün mülkî memur, ümera ve zabıtların, asker ve emekli maaşlarının her yerde ve düzenli olarak ödenmesi; müteferrik maaş verilmemesine hükmedilmişti. Fakat maddenin uygulanmasına dair gelişmeler, ileride Bâbîâli'yi hayli zor durumda bırakacaktı.

Bir başka güçlük, *genel af* meselesinde ortaya çıktı. Yanlıklık yapmak istemeyen Bâbîâli, af hususunda Yıldız Sarayı'ndan üst üste birçok irade-i seniye talep ederek, bölgeye tebliğ etti. Bunlardan biri, Rumeli'de siyasî suçlardan mahkûm Müslüman ve Hristiyanların nasıl bir muameleye tâbi tutulacaklarına dair genel af'a ilgili 6 Mart 1903 tarihli irade-i seniye¹⁰⁷. Genel af zaman kaybetmeden başlatılmış; aftan faydalanacak olanların isimleri mahallî idareleri tarafından gazetelerde ilân edilmiş; ayrıca, affın başka vasıtalarla da uygun surette duyurulması sağlanmıştı. Bu arada dinamit, bomba ve diğer tahrip gücü yüksek alet-edevat kullanan komitecilerin aftan faydalanmamaları için büyük mukavemet gösterilmişti.

Rumeli Islahat Komisyonları ve Nasihat Heyetleri:

Daha Ocak 1903'te, Müslüman din görevlilerinden heyetler kurularak, bunların Vilâyât-ı Selâse'yi dolaşmaları ve ıslahat kararlarının İslâm menfaatlerine uygun olduğunun Müslüman ahaliye tebliğ edilmesi düşünüldü. Bir süre sonra, *Tâlimatnâme*'nin 18. maddesine istinaden kurulan Rumeli Islahat Komisyonu başkanlığına dönemin Konya valisi Avlonyalı Ferid Paşa getirildi. Komisyonun resmî görevi, Müfettiş-i Umumî ile

¹⁰² Aynı yerde.

¹⁰³ BOA, Y.A.HUS, nr. 443/10.

¹⁰⁴ BOA, İ.HAR, nr. 12, 25 Za 1320/ 23 Şubat 1903; ND, c. X, s. 94 ve c. XII, s. 154-159.

¹⁰⁵ BOA, İ. HUS, nr. 18, 6 Z 1320/ 6 Mart 1903.

¹⁰⁶ BOA, İ. HUS, nr. 8, 5 Z 1320/ 5 Mart 1903.

¹⁰⁷ BOA, İ. HUS, nr. 38, 6 Z 1320/6 Mart 1903.

Bâbîâli arasında irtibatı sağlamak, geciken ıslahatın zaman kaybetmeden uygulanmasına yardımcı olmaktı. Makedonya'ya giden komisyon üyeleri Pirlepe, Kırçova ve Ohri dahil, çeşitli merkezleri teftiş ettiler; görevini ihmal veya kötüye kullanan memurlar azledildi, iyi bir haberleşme sistemi kuruldu. Teftiş sonrasında, ilgili vilayet gazetelerinin birer nüshasının Müfettiş-i Umumilik'e gönderilmesi ve jurnallerin titizlikle değerlendirilmesine de özen gösterildi. Hüseyin Hilmi Paşa, Rumeli vilayetlerinde mülkî memurların azil ve nakilleri ile kaza kaymakamlarından ehliyetli görülmeyenlerin değiştirilmesi hususunda icra, teftiş ve koordinatörlük yetkisine sahipti. Buna rağmen, ıslahatın gerekliliğini Müslüman ahaliye anlatmak üzere, aralarında müftü, ulema ve eşraftan bazı kimselerin bulunduğu nasihat heyetleri kuruldu. Yakova taraflarına gönderilen bir nasihat heyetine Priştine müftüsü Mustafa, Prizren ulemasından Hilmi, İpek ulemasından Hacı Ahmet, Mitroviçe müftüsü Hilmi, Üsküp medreselerinden Arslan ve Hasan Efendiler, Arnavutluk ileri gelenlerinden Şaban ve İpekli Zeynel ile Yenipazarlı Âkif Bey tayin edildi.

İngiltere'nin Berlin Memorandumu'na Karşı Çıkması ve Yeni İslahat Programı: Mürzsteg (2 Ekim 1903)

1. Londra Hükümeti'nin Viyana *Islahat Programı*'na itirazları sebebiyle, Ekim 1903'te *Mürzsteg Programı* adı altında yeni bir ıslahat programı hazırlandı. Viyana hükümetinin Rumeli vilayetlerine politik ilgisinin devam etmesi; ayrıca bu hükümetin, ıslahat çalışmalarındaki rolünü kaybetmek istememesi süreci kolaylaştırdı. Aynı tarihlerde, bir taraftan II. Abdülhamid'in Rumeli'deki Müslüman halkın rejime yönelik tepkilerini hesaplaması; diğer taraftan, Rusya'nın dikkatinin hâlâ Uzak-doğu'da olması, 1903'teki Makedonya İhtilâli ve Bulgar komitelerinden *Makedonya-Edirne İhtilal Komitesi* temsilcilerinin Rus hariciyesinden bazı isteklerde bulunmaları, süreci daha da hızlandırdı. Sofya'daki Rus konsolosluğunda yapılan bir görüşmede, Lord Lamsdorf'un yanısıra Bulgaristan hükümetinden Danef, Dâhilî İhtilâl Komitesi'nden Dr. Tatarçef, Makedonya-Edirne İhtilal Komitesi'nden Prof. L. Miletiç ve Prof. İvan Georgef ile birçok kişi daha hazır bulunmuş ve ihtilalciler, Rus Hariciye Nezareti'nden şunları istemişlerdi¹⁰⁸: Üç vilayetin birleştirilmesiyle, merkezi Selanik olmak üzere yeni bir vilayet teşkil edilsin ve buraya Hristiyan bir vali atansın; vali, Makedonya halkının seçeceği Meclis'le birlikte görev yapsın, iç güvenlik, âsâyiş ve malî işleri üstlensin; güvenlik maksadıyla merkezî yönetimin emrinde bir polis merkezi kurulsun; dil konusunda Bulgar istekleri kabul edilsin; siyasî girişimlere imkân tanınsın; reformlar bir Avrupa Komisyonu ve milletler arası güç tarafından kontrol edilsin ve reformların Edirne vilâyetinde de uygulanmasına izin verilsin.

Bulgarlar'ın teklif ettiği bu hususlar yeni olmamakla beraber; bu defa istekleri, şüphesiz daha fazla dikkate alınmıştı. Program hazırlıkları devam ederken, 21 Ağustos'ta Viyana'da İngiltere Kralı ile Avusturya-Macaristan İmparatoru; 6 Eylül'de, Almanya ve evsahibi Avusturya-Macaristan İmparatoru bir araya geldiler. Basında da geniş yer bulan görüşmeler, Viyana hükümetinin Balkan statükosunun muhafazasından yana olduğu; fakat *Balkan Barışı* için Makedonya'da muhtariyet ilânını da arzu ettiği şeklinde yorumlandı¹⁰⁹. Avusturya-Macaristan İmparatoru, daha sonra Rus Çarı Viyana yakınlarındaki *Mürzsteg*'de buluştu. Bunu müteakip, Eylül ayı içinde Avusturya ve Rusya tarafından hazırlanan *Mürzsteg Programı*'nın taslağı İngiltere, Fransa ve İtalya'nın onayına sunuldu. Londra, Paris ve Roma hükümetlerinin muhtemel itiraz yollarını da kapatan Viyana ile

¹⁰⁸ Beron, Petir, İİndensko Preobrajensko Vosstaniye 1903, Sofia 1983, s. 41.

¹⁰⁹ Aynı yerde, s. 131.

Petersburg, programa son şeklini vererek, 9 Ekim 1903'te Bâbiâli'ye takdim ettiler¹¹⁰. Dokuz maddelik bir nota halinde sunulan *Mürzsteg Programı*'na göre¹¹¹:

1. Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanında, ıslahatın uygulamasını kontrol etmek, Hristiyan ahalinin şikâyetlerini dinlemek ve Vilâyât-ı Selâse'yi teftiş maksadıyla iki yıl için biri Avusturyalı, diğeri Rus iki sivil memur/ajan sivil bulundurulacaktır. 2.

Jandarma Tensikâtı, Osmanlı Devleti hizmetine girecek bir İtalyan generale bırakılacak; bu general devletle muhabere edecek, yanında daha önce Osmanlı Devleti hizmetine alınmış Belçika ve İsveçli zabıtları istihdam edecek, gerek görülürse yeni ecnebi zabıt ve erbaş davet edilecektir.

3. Âsâyîş sağlandığında, her mahalde hangi unsurun ekseriyet oluşturduğunu belirlemek üzere inceleme yapılacak.

4. Mülkî ve adlî daireler ıslah edilecek, bu dairelere yerli Hristiyanlardan da görevli tayiniyle mahalli muhtariyetleri teşvik edilecek. 5. Karışıklıklar sırasında işlenmiş siyasî ve diğeri suçları incelemek üzere, yarısı Müslüman, yarısı Hristiyanlardan komisyonlar kurulacak, bu komisyonların çalışmasına Avusturya ve Rus konsolos ve konsolos memurları da katılacak.

6. Bulgaristan'a, Şarkî Rumeli ve diğeri memleketlere göç eden ailelerin eski yerlerine dönmelerine izin verilecek ve maddî zararları karşılanacak, ihtilal esnasında tahrip edilmiş kilise, okul, hane ve diğeri binaların inşa ve tamir masraflarını karşılamak üzere gerekli meblağ tahsis edilecek, bu meblağ Hristiyan ileri gelenlerinden kurulacak komisyonlar vasıtasıyla adaletli surette, felâkete uğrayanlara dağıtılacak, sarf sureti Avusturya ve Rusya konsoloslarının gözetiminde yapılacak.

7. Asker ve başıbozuklardan zarar gören Hristiyanlar bir yıl süre ile çeşitli tekâliften muaf tutulacak. 8. *Program* zaman kaybetmeden uygulanacak. 9. İlâve/redif'lerin terhis ve güvenliğinin sağlanmasında başıbozuklardan kesinlikle yararlanılmaması. En çok Arnavut ilâve/redif taburlarından şikâyet edilerek, diğerilerine tercihen önce bunların terhis edilmesi isteniyordu.

Mürzsteg Programı'nın Rumeli vilayetlerinde hâkimiyetini zayıflatacağını düşünen II. Abdülhamid, bu gelişmeler sonra, *birinci ve ikinci maddeler hükümetin istiklâl ve hukuk-ı hükümranisine ve devletin şerefine halel getirdiğinden tâdil edilmelerini; diğeri maddelerin, müzakere edilmek şartıyla prensip olarak kabul edilebileceğine*¹¹² onay verdi. Padişah, ilk maddede yer alan ajan siviller hakkındaki mütalaasında, *bölgede Müfettiş-i Umumî başkanlığında bir komisyonun zaten mevcut olduğunu, aynı komisyonda ahalinin muhtelif sınıflarından üye bulundurulduğunu, Rus ve Avusturya ajan sivillerine gerek olmayıp, teklifin reddedilmesini*, istemişti. 2. maddede bahsi geçen ecnebi subaylar hakkındaki görüşleri ise şöyle idi: *Jandarma Tensikâtı devam etmektedir. İsveç ve Norveç'ten getirtilen iki zabıttan başka, Belçika'dan 4 subay getirilmiştir. Bu defa Alman ve Osmanlı zabıtlarından bir Teftiş ve Tahkik Heyeti tayin edilerek, kendilerine yeterli talimat verildi ve Selanik'e gönderildiler. Onlar, Jandarma Tensikâtı'nda eksik görürlerse, tamamlanacaktır. Şu halde, Avrupa'dan getirtilenden daha fazla zabıtın daveti ve istihdamı büyük bir masrafı gerektirecektir. Devletin malî durumu buna müsait olmadığından; hususiyle, askerler üzerinde ecnebi zabıtların müdahalesi devletin istiklâline uygun düşmeyip, kabul edilemeyeceğinden sefirlere bu yolda açıklama yapılmalıdır*¹¹³. 3. madde mülkî idare taksimatıyla ilgili olup; II. Abdülhamid, *bu madde*

¹¹⁰ Adanır, Makedonya Meselesi, a.g.e., s. 202.

¹¹¹ İSAM, HHPE, nr. 164/3, 22 Kanunievvel 1319/4 Ocak 1904; *Düstur*, 1. Tertip, c. VII, s. 1106-1108.

¹¹² BOA, HR.SYS, nr. 1141.

¹¹³ 6/19 Mart 1904 günü Avusturya ve Rusya sefaretlerinin Bâbiâli'ye birlikte verdikleri muhtıradan, 16/29 Şubat 1904'te verdikleri muhtıraya atıfta bulunularak; *Jandarma Tensikâtı*'na başlanan sancaklarda Osmanlı

hükümeti ihlâl edeceğinden, asla kabul edilemez, diyordu. 4. madde adlî ve idari teşkilâta tahsis edilmişti. Padişah, bu husustaki mütalâasında, Bâbîâli öteden beri memuriyetlerde cins ve mezheb ayrımı yapmadığını, kaymakam muavinleriyle bazı idare memurlarının gayrimüslimlerden tayin edildiğini, mahkeme üyelerinin yarısının gayrimüslimlerden atandığını, yerli Hristiyanların zaten teşkilâta dâhil edildiklerini, sükûnet sağlanınca icabında idarî ve malî hizmetlerde de istihdam edileceklerini daha önce bildirdiklerini, bu maddenin mahallî muhtariyetleri kolaylaştırmak için konulmuş olup, asla kabul edilemeyeceğini, ifade etmişti.

Genel af ve Divân-ı Harpler'le ilgili 5. madde için, padişah, *umumî af ilân edildiğinde bunlara gerek kalmayacağını, Divân-ı Harpler'in muamele ve icraatı Alman ve Osmanlı memurlarından kurulu Tahkik ve Teftiş Komisyonu'nun görevleri arasında olduğundan başka komisyonlara ihtiyaç duyulmadığını*¹¹⁴, düşünüyordu. 6. maddeye konu olan Bulgaristan'a göç etmiş Hristiyan aileler hakkında, *eşkıya tarafından harap edilen yerlerin bir kısmının Müslümanlara ait olduğunu, Müslümanlara ait camiler, mescidler ve birçok emlâkin de Bulgarlar tarafından tahrip edildiğini, kurulan komisyonlarda zaten yerli Hristiyanların da bulunması sebebiyle bu maddenin gereksiz olduğunu, Bulgaristan'a kaçanların geri dönmelerine aslında komitelerle bazı memurların güçlük çıkardığını, söylüyordu. Köylerine geri dönenlerin vergi muafiyetiyle ilgili 7. maddeye gelince; II. Abdülhamid, bu karyelerin büyük kısmı eşkıya tarafından harab edilmiştir, bir kısmının ahalisi de Müslümandır, devletçe hiçbir başıbozuk istihdam edilmemiştir, diyerek; Bâbîâli'den, teklifin buna göre cevaplandırılmasını istedi. Padişah, 8. madde hususunda, *islahat kararlarının tamamına yakını uygulamaya konulmuş; Manastır vilâyetinde, yalnız merkez kazaya bağlı bazı köylerin bekçileri ahali tarafından şimdiye kadar seçilememiş ise de, bunun bir haftaya kadar tamamlanması; Kosova ve Manastır'da, gayrimüslim ahali rağbet gösterdiği halde, komite tehditleri dolayısıyla jandarmada Hristiyanların biraz noksan kaldığı; islahatın sonuçları şimdiden belli olmadığından, beklenmesi gerektiğini, düşünüyordu. 9. maddede yer alan ikinci sınıf efradın terhisi hususunda, II. Abdülhamid, Rumeli vilayetlerinde hiçbir başıbozğun istihdam edilmediği, Bulgaristan tarafından gelen şekavetin tamamen ve kesinlikle düzenli askerlerle men edildiği, silahlına alınmış olan Bulgar askeri terhis edildiğinde buna göre muamelede bulunulacağı gerekçesiyle, maddenin reddine hükmetmişti. Padişah ve Bâbîâli bu hususlarda tamamen hemfikir idi. Ancak, Viyana ve Petersburg hükümetleri, bölge halkını da kışkırtarak, Bâbîâli üzerinde baskı kurmaya devam etti. Mesela, aynı günlerde Bulgar ve Sırp halkı, Rusya ile Avusturya'nın desteğiyle, Kosova ve Manastır vilayetlerine bağlı İpek, Prizren ve Priştine sancaklarında Hristiyan halkın çoğunlukta olduğunu iddia ederek, bu sancakların adı geçen vilayetlerden ayrılmasını talep ettiler*¹¹⁵. Buna rağmen Bâbîâli, 3 Kasım 1903'te *Büyük Devletler'e* verdiği cevabî notada *Program'ı* kabul etmek istemediğini açıkladı¹¹⁶. Ancak, resmî açıklamayı müteakip, büyük bir baskıya maruz kaldı. Öyle ki, yalnız iki gün sonra, 5 Kasım'da Paris ve diğer bazı Fransız şehirlerinde Osmanlı aleyhtarı mitingler düzenlendi. 24 Ekim 1903'te, Lion'da da büyük bir miting yapılmış ve Türkler'in Makedonya'da katliam yaptıkları iddiasıyla bir fotoğraf sergisi dahî açılmıştı. Yukarıdaki hadiseler devam ederken, Osmanlı hükümeti üzerindeki baskıların artması Almanya'yı tedirgin etti.*

devleti hizmetine kabul edilecek ecnebi zabıt sayısının 60'ı geçmeyeceği, peyderpey getirilecek küçük zabıt sayısının zabitan sayısından daha az olacağı hususu teyiden ifade edilmiştir (BOA, HR.SYS, nr. 1141, lef 112).

¹¹⁴ BOA, HR.SYS, nr. 1140.

¹¹⁵ İSAM, HHPE, nr. 84/2, 15 Teşrinievvel 1319/28 Ekim 1903.

¹¹⁶ Beron, a.g.e., s. 139.

Berlin'deki Osmanlı sefiri Tevfik Paşa, Alman Şansölyesi ile yaptığı bir görüşmeyi, 25 Kasım 1903'te İstanbul'a şöyle naklediyordu: *Almanya başvekili, bana, Rusya imparatorunun Alman imparatoru ile yaptığı mülâkatta, Çar'ın, Balkanlar'da sulhün devam ettirilmesini himaye edeceğini ciddî ve samimi bir şekilde açıkladığını bildirdi*¹¹⁷. Aynı gün, Avusturya ve Rusya sefirleri de Bâbîâlî'ye şifahî bir muhtırayla *Rumeli vilayetlerinde statükonun bozulmayacağı ve saltanatın devam edeceği teminatını* verdiler¹¹⁸. Osmanlı tarafının haklı mukavemeti uzun sürmedi. Sonunda padişah, *başka tekliflerin de getirilmesi emri vâkisiyle karşılaşmamak için*, kısmen iknâ edildi ve *Mürzsteg Programı*'nı kabul etti. *Müfettiş-i Umumilik*'e tebliğ edilen *Program*, 14 Ocak 1904 tarihi itibarıyla yeni bir *Tâlimatname* suretinde yürürlüğe girdi¹¹⁹.

Vilâyât-ı Selâse İdarî ve Mülkî Teşkilatının Yenilenmesi

Vilâyât-ı Selâse'nin teşekkülünden sonra, Mart 1903'te bölgenin liva, kaza ve nahiye teşkilâtı değiştirilmişti. Yeni düzenlemeye göre *Selanik vilayetinin* sancakları Selanik, Serez, Drama, Karaferye, Vidin, Yenice-i Vardar, Avrethisarı, Doyran, Ustrumiçe/Ustrumca, Kisendire, Tikveş, Lankaza/Langaza ve Katherine idi. *Manastır vilayeti* Manastır, Pirlepe, Görice, Ohri, Florina, Serfice, Debre, İlbasan/Elbasan sancaklarından teşekkül ediyordu. *Kosova vilayeti* Üsküp, Kumanova, Eğri, Kratova, Palanka, Köprülü, İştib, Radovişte, Koçana, Priştine, Senice, İpek, Taşlıca, Prizren; *Edirne vilayeti* Edirne, Kırkkilise [Kırklareli], Gelibolu, Tekfurdağı [Tekirdağ], Dedeagaç, Gümülcine; *Yanya vilayeti* Yanya, Ergiri, Preveze, Berat; *İşkodra vilayeti* İşkodra ve Draç sancaklarına ayrıldı. Bu vilayetlere *güvenilir valiler* atanmasına bilhassa dikkat eden Bâbîâlî ve Saray, Selanik'e Hasan Fehmi Paşa'yı, Manastır'a Edib Paşa'yı tayin etti; diğer mülkî birimlere de yeni yöneticiler atandı. Fakat Rumeli vilayetlerinin ihtiyaçları yalnız mülkî ıslahatla hal yoluna girecek gibi değildi. Hüseyin Hilmi Paşa, tayininden kısa süre sonra İstanbul'a gönderdiği bir raporunda, bölgenin iktisadî ve sosyal hayatına dair tespitlerini nakletmiş, bu arada işsizlik ve eşkıya hareketleri arasında önemli bağlantılar kurmuştu. Paşa, raporunda, *Rumeli vilâyetlerinde Müslüman ve Hristiyanların binlercesi işsizdir. İş için her yıl Romanya, Rusya ve Bulgaristan'a gidenlerin bazıları bir daha geri dönmekte, iş bulamayanların bir kısmı eşkiyalığa mecbur olmaktadır. Rumeli'de işletilebilecek kömür madenleri bulunmaktadır. Müslümanlar'dan bunları işletecek namuslu, devlete sadık kimselere imtiyaz verilmiyor, maden kömürü dahî Bulgaristan'dan getiriliyor. Yerli amele istihdam edilmek şartıyla talibi olan işletmelere izin verilmeli, işsizlik nisbeten önlenmelidir*, diyordu. *Umumî Müfettişliği* döneminde bölgeyi yakından tanıyan Hüseyin Hilmi Paşa; kendi ifadesiyle, yetkileri dahilinde inisiyatif kullanıyor, yetkilerini aşan konularda padişah ve sadrazamın emirlerini uyguluyordu. Memuriyeti gereği Sadaret'e bağlı bulunduğu halde, zaman zaman Sarayı ile doğrudan muhabere ediyordu.

¹¹⁷ BOA, B.E.O. Mahremane Müsvedde, nr. 172.

¹¹⁸ Aynı yerde.

¹¹⁹ Düstur, 1. Tertip, c. VII, s. 1106-1108. Paşa'nın maiyyetine gönderilen memurlar özenle seçildiler. Girid hanzâdelerinden Suhteze Ahmed, Mahrukîzâde Cafer, Kadri Paşazâde Şevket, o tarihe kadar çok sayıda başşehbenderliklerde bulunmuş olan Selim Paşazâde Hacı Bekir'den ikisi veya üçünün maaşlarına 1.500'er kş. zam yapılarak, tayinlerine karar verildi. BOA, Y.A.HUS, nr. 464/26. Daha sonra, Hüseyin Hilmi Paşa nezdindeki sivil memuriyetlere Avusturya hükümeti genel konsoloslarından Hanri Müller Dorogoj, Rusya hükümeti genel konsoloslarından Nikola Demerik'in tayinleri onaylandı. ¹²⁰ İstanbul'daki Büyük Devletler sefirlerine gönderilecek muhtıranın tercümesi: BOA, HR.SYS, nr.1146, lef 55.

Avrupa Mali Kontrolü: 1905 Yılı

Bâbîâli, 10 Temmuz 1905'te, Berlin Anlaşması'nda imzası bulunan Düvel-i Sitte sefirlerine gönderdiği muhtıradan, Vilâyât-ı Selâse'nin gelir ve giderlerinin sarf sureti hakkında Osmanlı Bankası ile kararlaştırılan Nizamname'ye dair 8/24 Haziran 1905 tarihinde gönderdikleri iki muhtırayı mütalaa ederek, sefirlerin bu husustaki düşünce ve görüşlerine katılmadığını bildirdi¹²⁰. Osmanlı hükümeti, muhtırasında, *Mürzsteg Programı*'ndan önce ve sonraki taahhütlerini yerine getirmiş olmak için gerekli, bütün tedbirleri aldığı, bunları iyi niyetle uygulamaya devam ettiğini; teklif maddelerinin, Şubat 1903 tarihli muhtıradan yazılı hüküm ve şartlardan bile fazla olduğunu belirtiyordu. *Program*'da, bu vilayetlerde bir bütçenin tanzimi, vergi ve tekâlifin toplanma ve sarfı, bahis konusu vilayetler gelirin Osmanlı Bankası'na teslimi ve Rumeli vilayetleriyle ilgili diğer malî hususların düzenlenecek hususi bir nizamnameye bağlı olarak uygulanacağı açıktır, deniliyordu. Bâbîâli'yi rahatsız eden meselelerin başında, delege sıfatıyla Vilâyât-ı Selâse'ye tayin edilen ve ajan sivil denilen Büyük Devletler memurlarının Üsküp'de hemen malî müzakerelere başlamış olmaları idi. Ecnebi memurların Osmanlı idarî işlerine müdahalelerini kabullenemeyen Bâbîâli, böyle bir durumun *hükümet-i seniye'nin hukuk ve menfaatlerine aykırı* olduğunu ileri sürüyordu¹²¹. *Büyük Devletler*'den Rusya ve Avusturya ise, Vilâyet-i Selâse'de malî kontrolü ele geçirmek için çoktan harekete geçmiş, gerekirse İstanbul'a baskı yapmak üzere bir *deniz nümâyişi* hazırlığı içinde olup, Almanya hükümetini de iknaya çalışmakta idi. Osmanlı idaresinin bütün itirazlarına rağmen, Avrupa malî kontrolü 1905 yılında kabul edildi¹²². Avusturya Hariciye Nazırı ile görüşen Viyana sefiri Mustafa Âsım Bey'in İstanbul'a gönderdiği, *Rumeli malî kontrolünü kabul etmeyecek olursak, kendimizi Hristiyan vali ve hatta muhtariyet idare gibi birtakım tekliflere mâruz bulduracağımızı beyan ederiz*¹²³, diyen 6 Aralık 1905 tarihli telgrafnamesi üzerine gelişmeler hızlanmış; 1903'te yürürlüğe giren *Rumeli Vilâyetleri Hakkında Talimatname*'ye ek olarak hazırlanan *Rumeli Vilâyât-ı Selâse Umur-ı Maliyesine Dair Nizamname*¹²⁴ böyle bir ortamda uygulamaya konulmuştu. Onbeş maddelik nizamnamede özetle şu hususlara yer verilmiştir: Her yılın başında, her vilayet için bir bütçe hazırlanıp, vergi ve tekâlifden oluşan gelirler öncelikle askerî ve mülkî cihetlere ait ödemeler dahil olmak üzere mahallî idarenin ihtiyaçlarına tahsis edilecektir. Mevcut gelirlerin tamamı merkez vilayet olan Selanik'teki Osmanlı Bankası şubesine teslim edilecektir. Gelir ve giderlerin toplanma ve sarfı aşağıdaki gibi uygulanacaktır:

“Osmanlı Bankası şubesi vasıtasıyla kabz ve sarf edilecek makbuzlar ve vâki sarf, vilayet muhasebesi ile banka şubesi arasında karşılıklı olarak tutulacak deftere kayd edilecektir. Masraflardan ilgili kazaya ait olanların ödemesi mahallî tahsilâtlardan usulüne uygun olarak yapılacak, maaşlara ait kısmı vilayetten alınacak, üst tarafı musaddak senetlerle beraber ve çeşitli cins meskûkat üzerine tanzim ve üzeri kaymakam ve mal müdürü tarafından birlikte düzenlenecek cetvelle nakid olarak merkeze gönderilecektir. Bağlı kazalardan livalara gelecek meblağın liva muhasebesince muhasebe kayıtları tutulduktan sonra bundan ve bu liva kazası emvali tahsilatından gerekli maaşlar ve masraflar 5. maddeye bağlı olarak sarf edilip, bakıyyesi merkez liva ve bağlı kazalar sarfiyat defterleriyle beraber merkez vilayetdeki Osmanlı Bankası şubesine gönderilerek, vilayet muhasebesine bilgi verilecektir. Merkez vilayet livasına bağlı kazalardan gelecek meblağın

¹²⁰ İstanbul'daki Büyük Devletler sefirlerine gönderilecek muhtıranın tercümesi: BOA, HR.SYS, nr.1146, lef 55.

¹²¹ Aynı yerde.

¹²² BOA, HR.SYS, nr. 1146, lef 201.

¹²³ BOA, HR.SYS, nr. 1146.

¹²⁴ Aynı yerde, lef 178, 181.

vilayet muhasebesine kaydı yapıldıktan sonra, gerek bunlara, gerek merkez vilayet kazası tahsilatı günü gününe Osmanlı Bankası şubesine teslim edilecektir. Banka şubesince nakden ve senet olarak alınan meblağlar cinsleri üzerine tamamen ibra ve kaydedilerek, karşılığında vilayet muhasebesine makbuz ilmühaberi verilecek, senet olarak teslimatta vilayet muhasebesinden çek alınarak bu meblağ şubece masraf kaydedilecektir. Muayyenat-ı askeriye bedelleri hususi senetler karşılığında vilayet muhasebesinden verilecek çeklere uygun surette banka şubesinden yaptırılacağı gibi, diğer askerî masraflar da hususi senetler, kezâ çekler ve şubeden askerî cihete tediye edilip, kaza ve liva merkezlerinde mahsusat ve muayyenât-ı askeriye mahsuben ödeme yapılacaktır. Askerî maaşlar da umumi maaşlar verilirken, merkezde, senetle askerî cihete ifa edilecektir. 1319/1903-1904 malî yılından itibaren vilayet dahilindeki bütün mülkî memurlar, ümera ve zabitler, askeriye fertleri, emeklilerin maaşları her tarafta birden ve düzenli surette ödetilip, müteferrik olarak maaş ödemesi câiz olmayacaktır. Vilayet umumî gelirleri banka şubesine teslim edileceğinden, bundan o vilayetin nafia işlerine ait olup, sarf edilecek olan % 5 Ziraat Bankası'ndan verilecek senetler üzerine banka şubesince ödenecektir. Mülkiye, adliye, askeriye, maliye maaşları ve bütün mahallî ve askerî masraflar tamamen ödendikten sonra mahalli varidatdan fazla kalırsa Hazine'ye gönderilecektir".¹²⁵

Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya, Vilâyât-ı Selâse mali kaynaklarını teminat altına almak isteyecek ve 1906 yılı sonlarında, buradaki gümrük tarifelerinin yükseltilmesi için de bir layiha vereceklerdir.¹²⁶

Vilâyât-ı Selâse'de Nüfus Sayımı

Üç vilayetin 1323/1905-1906 yılında büyüklük ve nüfus yoğunluğu şöyle tesbit edilmiştir. Selanik vilayeti 35.000 km², nüfus yoğunluğu % 32,0, Manastır vilayeti 28.500 km², nüfus yoğunluğu % 29,0, Kosova vilayeti 32.900 km², nüfus yoğunluğu 31,5. Bölgede, 1905 yılından önce çeşitli nüfus sayımları yapılmış ve istatistikler hazırlanmıştı. Hemen her milletin sonuçlarını kendi menfaatlerine uygun surette beyan ettiği bu sayımlardan bazıları *Müfettiş-i Umumîlik*'in kurulmasından öncedir. Komitecilik hareketlerinin yoğunlaştığı 1889-1904 yılları arasında yapılmış istatistiklerin bir kısmı şöyledir ¹²⁷:

Tablo V: Rumeli Vilayetlerinde Nüfus

	Sırp istatistiği 1889 Yılı	Bulgar istatistiği 1900 Yılı	Yunan istatistiği 1904 Yılı (Kosova hariç)
Türk	231.000	499.000	634.000
Bulgar	57.600	1.181.000	332.000
Yunan	201.000	228.700	852.700
Sırp	2.048.000	700	-
Eflaklı	69.000	80.700	25.100
Arnavut	165.000	128.700	-
Yahudi	64.000	67.800	53.100
Çingene	28.700	54.500	8.900
Diğerleri	3.500	16.500	18.600
Toplam	2.870.000	2.258.000	1.724.000

Kaynak: Andonyan, a.g.e., s. 86.

Bu istatistiklerin tamamı tartışmalıdır. Aynı dönemde, Hristiyanlar arasında çete baskısıyla kilise ve millî âdiyetini değiştirenler olduğu gibi, para ve menfaat karşılığı yalan beyanda bulunanlar, misyonerlerin baskıları ve diğer bazı sebeplerle gerçek nüfus

¹²⁵ İSAM, HHPE, nr. 1229, 4 Kanunievvel 1322/17 Aralık 1906.

¹²⁶ İSAM, HHPE, nr. 1229, 4 Kanunievvel 1322/17 Aralık 1906.

¹²⁷ Andonyan, a.g.e., s. 86.

sayılamamıştır. Osmanlı yönetimi, 1894'te Rumeli'de yaptığı bir nüfus sayımında bölgedeki vilayetlerle ilgili olarak şu sonuçlara ulaşmıştı¹²⁸:

Tablo VI: 1894 Yılı Nüfus İstatistiği

Vilayet	Müslüman	Yunanlı	Ermeni	Bulgar	Yahudi
Edirne	434.366	267.220	16.642	102.245	13.271
Manastır	630.000	228.121	29	-	5.072
Yanya	235.948	286.294	-	-	3.677
Selanik	463.000	277.000	1.257	223.000	37.206
Kosova	419.000	29.393	-	274.826	1.706

Kaynak: İnalçık, Halil, "Türkler ve Balkanlar", Balkanlar, İstanbul 1993, s. 29.

1904'te Hüseyin Hilmi Paşa tarafından yaptırılan bir istatistiğe göre üç vilayetin nüfusu aşağıdaki gibidir¹²⁹:

Tablo VII: Vilâyet-i Selâse Nüfusu (1904 Yılı)

Nüfus/milliyet	
Müslümanlar (çoğu Türk, bir kısmı Arnavut)	1.508.507
Bulgarlar	896.497
Rumlar	307.000
Sırlar	100.717
Ulahlar [Aromunlar]	99.000
Toplam	2.911.721

Kaynak: Bayur, a.g.e., s. 164.

Makedonya'nın paylaşılmasında en kuvvetli hukukî temel *nüfus ekseriyetine sahip olmak* idi. Bâbîâli, 1905'te Müfettiş-i Umumî'ye bir talimat göndererek, Vilâyet-i Selâse'de nüfus sayımı yapılmasını istedi. Bu sayım, Makedonya'yı paylaşamayan unsurları telaşlandırdı. Sayımlarda, Türk memurların yanısıra mahallî yöneticiler tarafından gönderilen ve bölgedeki cemaatlerin seçtiği güvenilir kişilerden meydana gelen komisyonlar da görev üstlendiler¹³⁰. Haziran 1905'te, nüfusun, önce milliyet ve mezheb tasrih etmeden yazılmasının Bâbîâli için mahzuru olmadığına hükmedildi. Fakat Hristiyan tebedadan alınmakta olan bedel-i askeriyeler tahsil edilirken, bu meblağın ilgili cemaatler arasında nasıl dağıtılacağı meselesi, Patrikhane ve Bulgar Eksarhlığı'na bağlı Hristiyanların ayırıldılmasını gerektirdi¹³¹. Bu arada Selanik vilayeti, Ulahlar'ın, *Patrikhane'ye mensup Ulah Ortodoks namıyla nüfusa kaydedilmeleri* amacıyla Gevgili kaymakamlığını bir telgrafname gönderdi¹³². Romanya hükümeti, Ulahlar'ın Patrikhane'ye bağlı Ortodokslar arasında gösterilmesine karşı çıktı. Osmanlı hükümetine göre, Ulahlar ayrılırsa Patrikhane'ye bağlı diğer Ortodokslar da milliyetlerini açıkça yazdırmak isteyeceklerdi¹³³. Bâbîâli, Romanya'nın ısrarlı talepleri üzerine *milliyetlerin tasrihine*, ancak Patrikhane'ye bağlı bulunanların *Patrikhane'ye mensup Ortodoks* olarak kaydedilmelerine muvafakat etti¹³⁴. Makedonya'da gerek nüfus, gerek emlak tahriri

¹²⁸ İnalçık, Halil, "Türkler ve Balkanlar", Balkanlar, İstanbul 1993, s. 29.

¹²⁹ Bayur, a.g.e., s. 164.

¹³⁰ Işıksal, Turgut, "Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı", BTTD, sayı 43 (1971), s. 15.

¹³¹ BOA, TFR.1.A, nr. 24/2392.

¹³² BOA, TFR.1.SL, nr. 73/7277, 26 Ra 1323/31 Mayıs 1905.

¹³³ 1905 yılında, Ulahlar'ın kiliselerde kendi dilleriyle âyin yapmalarına Rum Metropolitliği izin vermezse müdahale edilerek, münavebe suretiyle ayrı yerde ibadet etmelerinin sağlanmasına karar verildi. Selanik vilayetine bir telgrafname gönderilerek, gerekli önlemleri almaları istendi. BOA, TFR.1.SL, 79/7848, 30 Ca 1323/2 Ağustos 1905.

¹³⁴ Aynı yerde.

meselesi birkaç yıl sürdü. Bulgar ve Yunan temsilcileri her yerde anlaşmazlığa düştüler; bazen aynı şahıslar birden fazla yerde ve farklı isimler altında birkaç defa yazıldılar. Bölgede malî kontrolü elinde tutan devletlerarası komisyon, meseleye müdahale etti. Yabancı gazeteler, zaman zaman sancakların nüfusuna dair kaynağı gösterilmeyen istatistikler yayınladılar¹³⁵. Hüseyin Hilmi Paşa, her fırsatta İstanbul'a, Vilâyât-ı Selâse'nin bütçe tafsilatını iyi bilen komisyon üyelerinin her vilayet, liva, hatta kazalar itibariyle gayrimüslim nüfus hakkında bilgilerinin olduğunu, bunu kendilerinden gizlemenin mümkün olmadığını ifade etmişti. Nüfus sayımı ve bütçe meseleleri devam ederken, Yıldız Sarayı, Garvanof idaresindeki Bulgar komitecilerinden Tapkoçenef adlı birinin, Hüseyin Hilmi Paşa'ya suikast düzenlemekle görevlendirildiği istihbaratı alındı. Paşa ile Mâbeyn Başkıtabeti arasındaki hususa dair telgraf muhaberesi¹³⁶ ıslahat çalışmalarına gölge düşürse de, özellikle adlî ıslahat konusunda hayli yol alındı.

Islahatın Genişletilmesi: Adlî Islahat Projeleri (15 Eylül 1907)

Rumeli Umumî Müfettişlik Talimatnamesi'nin 4 Aralık 1902'de yürürlüğe girmesi ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın göreve başlamasından sonra, üç vilayetin adlî teşkilâtı yenilenmişti¹³⁷. Daha önceleri kurulmuş olan Kosova, Manastır ve Selanik vilayet merkezlerindeki bidayet ve istinaf mahkemeleri¹³⁸, yeni dönemde hukuk ve ceza dairelerine ayrılmış; yarısı Müslüman, diğer yarısı gayrimüslim olan mahkeme üyeleri Adliye Nezareti tarafından atanmıştır¹³⁹. Vilâyât-ı Selâse adlî ıslahatı için Adliye Nezareti bütçesine 6.411.000 kş. ilâve edilmiştir¹⁴⁰. 1905 yılında Vilâyât-ı Selâse'de görevli Avrupa sivil ajanları, bölgedeki adlî ve malî reformların yetersiz olduğu yönünde raporlar vermiş; bu raporları izleyen dönemde, bu defa İngiltere daha fazla reform talep etmiştir. Aynı yıl Hüseyin Hilmi Paşa başkanlığında kurulan Malî Komisyon'daki yabancı temsilciler, malî kontrolün yanı sıra adlî kontrolü de ellerinde tutmak istemiş, 1906 yılı sonlarında Vilâyât-ı Selâse adlî ıslahat tasarısını görüşmeye başlamışlardır. Rusya, Malî Komisyon'da olduğu gibi, Umumî Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın başkanlığında bir Adlî Komisyon kurulmasını ve yabancı delegeler bulunmasını teklif etmiştir. Diğer devletlerin müspet yaklaşmadığı Rus teklifine karşılık; İngiltere, adlî denetim görevinin de Mali Komisyon'a bırakılmasını önermiştir. Osmanlı devleti ise, adlî işlerine yapılacak müdahaleye karşı

¹³⁵ Correspondence Politic gazetesi, 22 Nisan 1907 tarihli nüshasında Maliye Komisyonu'nun inceleme sonuçlarını referans göstererek Manastır sancağının genel nüfusu hakkında bir istatistik yayınladı. Buna göre Manastır sancağının toplam nüfusu 379.626, Serfice sancağının 173.586 kişi idi. 1320 malî yılı itibariyle Manastır vilayetinin emlak, arazi vergileri ile temettuat ve bedel-i askerî geliri 12.916.877 kş. olup; 1.549.971 kş. da bakayadan tahsil edilmiştir. BOA, TFR.1.A, nr. 34/3303.

¹³⁶ İSAM, HHPE, nr. 336/7, 29 Mayıs 1323/11 Haziran 1907.

¹³⁷ BOA, Y.PRK.MK, nr. 12/81.

¹³⁸ Bu dönemde, Kosova vilayeti merkezine bağlı 9 kazada, Selanik vilayet merkezine bağlı 11 kazada ve Manastır vilayet merkezine bağlı 4 kazada bidayet mahkemesi açılmış; bu mahkemelerde görev yapacak mahkeme reisi, âzâ, müdde-i umumi ve mustantıkların adliyede yetişmiş ve hukuk mektebi mezunu olmalarına dikkat edilmiş; ehil olmayan adliye memurları görevden alınmıştır. Yarci, Güler, "Rumeli Adlî Islahatından Bir Kesit: Vilâyât-ı Selâse'de (Manastır-Selanik-Kosova) İstinaf Mahkemeleri (Example from Rumelia and its Judicial Reform: Vilayat-ı Selase (Bitola, Thessalonica, Kosovo) Court of Appeals)", VII. Uluslar arası Atatürk Kongresi (17-22 Ekim 2011-Üsküp-Manastır/Makedonya), düz.: ATAM (T.C. Atatürk Araştırma Merkezi/Ankara-Türkiye-MANU (Makedonya Bilim ve Sanatlar Merkezi/ Üsküp-Makedonya) (yayındadır).

¹³⁹ Fatmagül Demirel, Vilâyât-ı Selâse (Selanik, Kosova-Manastır) Adlî Islahatı", Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletler arası Sempozyum Tebliğleri (4-7 Aralık 2003/Tiran, Arnavutluk), İstanbul: İrcica 2006, s. 467-476.

¹⁴⁰ Aynı yerde.

çıkıştır¹⁴¹. İstanbul'daki Rusya ve Avusturya sefirleri Makedonya için bir adlî ıslahat projesi üzerinde anlaşmaya vardıklarında, Bâbîâli'den, şu üç maddenin kabulünü istediler: Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin her birinde, biri Müslüman, diğeri Hristiyan olmak üzere 2'şer adliye müfettişi bulundurulacak; adliye memurlarının sayısı arttırılacak; Divân-ı Harpler de adlî kontrole tâbi tutulacaktı. II. Abdülhamid, Avusturya ve Rusya'nın hazırlıklarından daha önce haberdar olmuş, 21 Temmuz 1907'de, yabancılardan bir teklif gelmeden adlî ıslahat yapılmasını istemiştir. Bâbîâli, İstanbul Ticaret Mahkemesi reisi Hilmi Bey ile Hazine Maliye Hukuk Müşaviri Esat Bey'den meydana gelen bir teftiş heyetini Vilâyât-ı Selâse'ye göndermiş; bu heyet İstanbul'a döndüğünde takdim ettiği raporla, Umumî Müfettişlik bölgesindeki adlî sıkıntı ve eksiklikleri beyan etmişti.

12 Eylül 1907'de Büyük Devletler'in sefirleri ile Vilâyât-ı Selâse adlî ıslahatına dair görüşmeler yapıldı. Bâbîâli, 13 Eylül 1907'de İstanbul'daki yabancı devletler elçilerine birer yazı göndererek, çalışmalarını anlattı ve Vilâyât-ı Selâse'ye yapılacak bir müdahaleyi asla kabul etmeyeceklerini bildirdi. Büyük Devletler, özellikle Avusturya ve Rusya adlî ıslahat hususunda son derece kararlı olup; *Proje*'nin esasları 15 Eylül'de ortaya konuldu. Buna göre, adliye müfettişleri 17 Haziran 1879 tarihli *Mehakim-i Nizamiye Teşkilâtı Kanunu*'nun hususi maddesine bağlı olarak görev yapacaklardı. Adliye Nezareti teftiş raporlarının birer sureti bu vilayetler valiliklerine ve Müfettiş-i Umumilik'e gönderilecektir. Valiler ve Müfettiş-i Umumî tevkifhane ve hapishanelerle ilgili lâyhaların gereklerini bizzat uygulayacaklardır. Adliye işlerinde görevli şahısların hususi görevlerinde suistimalleri tespit edilirse mahkeme ve cezalandırılmaları hakkında Adliye Nezareti nezdinde takibat yapılacaktır. Vilâyât-ı Selâse merkezlerinde kurulmuş bulunan Mahkeme-i Fevkalâdeler'de yapılan bazı muamelat diğerk mahkemelere nakledilecektir. Adliye memurlarına tahsis edilen meblâğ yetersiz olduğundan, zam yapılacaktır. II. Abdülhamid *Adlî İslahat Programı*'nı reddetmiş, bu hususta Almanya'dan yardım istemiş, fakat beklediği yardımı alamamıştır¹⁴². 5 Ekim 1907'de, Vilâyât-ı Selâse'de istihdam edilecek adliye müfettişleri, mustantıklar ve adliye memurlarına dair bir nizamname yayınlandı¹⁴³. 1908'deki gelişmeler, Vilâyât-ı Selâse adlî ıslahatında birlikte hareket eden Rusya ve Avusturya'nın uzaklaşmalarına sebep oldu. Avusturya, Bosna-Hersek Demiryolu'nun Yenipazar sancağından geçerek Mitroviçe'de Selanik-Belgrad Demiryolu'na bağlanması imtiyazını aldı. Viyana hükümeti, ayrıca, 1878'de işgal ettiği Bosna-Hersek'i 1908 yılında ilhâk etmiş; her iki hadise, Rusya ile arasını açmıştı. Aynı yıl, Jön Türk İhtilâli ile birlikte gerek Osmanlı devletinin, gerek Balkan hükümetlerinin politikalarında önemli değişiklikler oldu. Adlî ıslahatın diğerk bir maddesi hapishanelerle ilgilidir.

Jandarma Tensikati:

Rumeli ıslahatı esnasında, Vilâyât-ı Selâse'deki: zabtiye teşkilâtı yerine Fransız jandarma teşkilâtına benzeyen bir düzenleme yapıldı¹⁴⁴. 1897'de hazırlanan *Jandarma Teşkilât Nizamnamesi*'nin yürürlüğe konulmasından sonra jandarmada teftiş, talim ve tensik amacıyla İsveç, Norveç ve Belçika'dan subaylar davet edildi¹⁴⁵. Tensikat, 1 Şubat 1904'ten itibaren uygulandı¹⁴⁶. *Mürzsteg Programı*'nın kabulünden sonra bölgeye İtalyan

¹⁴¹ Demirel, a.g.m., s. 471-475.

¹⁴² Şen, a.g.t., s. 39.

¹⁴³ BOA, ND, c. XI, s. 347; Karakoç, Kavânîn, nr. 3890.

¹⁴⁴ BOA, HR.SYS, nr. 1140, 5.1.1904, orijinal nr. 465/25 TS 173, 174, Jandarma Tensikati: 1140/1.

¹⁴⁵ BOA, Y.E.E., kısım 13, evrak nr. 112/25.

¹⁴⁶ Jandarma Nizamnamesi hakkında, bkz.: Düstur, 1. Tertip, c. VII, s. 1109 vd.

zabitleri geldi. Üç vilayetin jandarma tensikatını idare etmek üzere Osmanlı devleti hizmetine alınan İtalyan General De Giorgis, 2 Şubat 1904'de gelmesine rağmen Nisan ayında göreve başlatıldı¹⁴⁷. Viyana hükümetinin jandarma tensikatına müdahaleleri, padişahı son derece rahatsız ediyordu. De Giorgis göreve başlar-başlamaz, ecnebi zabitlerin Avusturya sefaretinde jandarma komisyonu topladıkları haberi bir ajansın telgrafnamesinde yer alınca, II. Abdülhamid, *sahib-i mülk olan Devlet-i Aliyye'nin jandarmasına taalluk eden hususlar sefaretlerde değil Jandarma Dairesi'nde tetkik edilmelidir*, demişti¹⁴⁸. De Giorgis'in tayiniyle birlikte, Vilâyât-ı Selâse'de görevli İtalyan subayların sayısı da artmıştı. 12 Nisan 1904'te Selanik, Manastır ve Kosova'da görevli yalnız İtalya subaylarından 4'ü, İtalyan Kraliyet Ordusu'ndan Yüzbaşı Egidio Garrone, Yüzbaşı Carlo Cicognani ve Yüzbaşı Rodolfo Ridolfi ile aynı ordudan Ettore Lodi idi. Bu tarihte Osmanlı makamlarına, beşinci bir İtalyan subayının da yakında tayin edileceği bildirilmiştir. Değiştirilen *Jandarma Teşkilat Nizamnamesi*'ne uygun olarak *vilayet jandarma alayları* teşkiliyle, her vilayetteki jandarma taburuna o vilayetin adı verildi. Bazı vilayetlerde *seyyar jandarma taburları* ilâvesiyle teşkilat genişletildi, bu *seyyar taburlar* yalnız *eşkiya takip ve tenkiline* memur edildi. Jandarmanın her türlü idarî-disiplin işleri *Jandarma Dairesi*'ne bırakıldı. Rumeli vilayetleri beş adet jandarma bölgesine ayrıldı. *Islahat Programı* bahanesiyle her bölge ayrı bir devletin nüfuzu altına girdi. Jandarma reform teşkilatı gereği 150'ye yakın ecnebi zabitin görev yaptığı *Vilâyât-ı Selâse*'de Ruslar *Selanik*, İngilizler *Drama*, Fransızlar *Serez*, Avusturya-Macaristan *Kosova*, İtalyanlar *Manastır*'da etkili oldular. Reform zabitleri kumandanlığı İtalyanlar'a bırakıldı. Böylece, *Jandarma Reform Dairesi Başkanlığı*'na önce İtalyan General Di Corcis¹⁴⁹, daha sonra, yine İtalyan General Robilant tayin edildi¹⁵⁰. Aynı *Daire*'de görevli diğer ecnebi jandarma subayları Rusya'dan General Shuchack, İngiltere'den Albay Alyot, Fransa'dan Albay Werran ile İtalyan Albay Albera, ayrıca General Kont Salis olup, bunların dışında çok sayıda yabancı subay görev almıştı¹⁵¹. Osmanlı Devleti, De Giorgis'in Rumeli'ye geldikten sonraki siyasî faaliyetlerden rahatsız olduğu gibi, muhtelif tarihlerde general ve beraberindeki ecnebi zabitlerden de şikâyet edilmekte idi. Rumeli Jandarma Tensikâtı'na, 1909'da Alman General von Rüdgesch tayin edildi. General De Giorgis'in yönetimindeki tensikat süresince, Bâbîâli, generalin tekliflerine uygun olarak silahların bir kısmını İtalya'dan satın aldı. 3 Haziran 1904'te dönemin Jandarma kumandanı muavini İtalyan Miralay Âlbera'nın silah ve fişek gönderilmesi için İtalya hükümetine başvurduğu tesbit edilmektedir. De Giorgis'in 1906 Temmuzunda hazırladığı bir raporda, jandarmalara

¹⁴⁷ BOA, *İ.Har.*, nr. 7, 25 L 1321/ 14 Ocak 1904. De Giorgis, Ocak 1904'te, Roma'da, Roma sefiri Reşid Bey ile yapılan sözleşmeye göre yalnız tensikattan sorumlu olacak, kumandaya müdahale etmeyecekti. 150 Osmanlı Lirası tutarındaki maaşı Rüşumat Emaneti'nden Osmanlı Bankası vasıtasıyla, altın olarak ödenecek; harcırahları Osmanlı subaylarına nispetle iki katı olacak; malûliyet sebebiyle İtalya'ya dönmek zorunda kalırsa dört misli harcırah alacaktı. General, görevde iken hastalık veya kaza dolayısıyla sakatlanırsa maaşının 30 katı, kayd-ı hayat şartıyla emeklilik, bir kaza sonucu vefat ederse maaşının yarısı zevcesine, o da vefat ederse 20 yaşına kadar çocuklarına intikal edecekti. De Giorgis cinayet, yaralama, ceza gerektiren başka bir fiilde bulunursa Osmanlı Askerî Ceza Kanunları'na göre cezaya çarptırılacak; Osmanlı üniforması giyecek, padişaha tâbi olacaktı. İtalya tabiiyetinden çıkartılmayacak olan generalin askeri hakları devam edecek, fakat İtalya'dan maaş almayacak; padişaha sadakatine ve iyi hizmetine kefil olunacaktı. Tensikâtın iki yılda tamamlanması kararlaştırıldığından, generalin görevi ve kontratı iki yılın sonunda feshedilecekti Aynı yerde.

¹⁴⁸ BOA, *İ.HUS*, nr. 79, 21 Za 1321/ 8 Şubat 1904.

¹⁴⁹ İSAM, HHPE, nr. 337, 31 Mart 1323/13 Nisan 1907.

¹⁵⁰ İSAM, HHPE, nr. 632/11.

¹⁵¹ BOA, HR.SYS, nr. 1141.

Martini tüfekleri yerine Mauser verilmesi istenmektedir. Bu tarihlerde, Osmanlı makamlarına baskı yapılarak büyük ve küçük rütbeli ecnebi subaylarının sayı ve yetkisi de arttırılmıştır. Rumeli’de istihdam edilen jandarmanın tensikatu meselesi Osmanlı maliyesine önemli bir yük getirmişti¹⁵². Tensikatın başlamasından sonra ücret, maaş, harcırah, aydınlanma ve diğer giderler dahil aylık olağan masraf için 20.000 lira daha isteyen jandarma teşkilatı, Bâbîâli’den, tensikata tâbi jandarma için toplam 46.000 Osmanlı lirası ödenmesini teklif etti. Bu miktar, her ay vaktinden 15 gün önce Osmanlı Bankası’na havale edilerek ödeme tarihinden önce hazır bulundurulacaktı. Bâbîâli için jandarma maaşları kadar üniformaları da önemli olup; bu ihtiyaç yerli sanayiden karşılanıyor, ayrıca jandarma binbaşılarının teklifiyle bütün subaylara dahilden at temin ediliyordu. 8 Nisan / 27 Mart 1904’te Avusturya ve Rusya Bâbîâli’ye ortak bir muhtıra vererek, *Vilâyât-ı Selâse Jandarma Heyet-i Cedîdesi*’nin ilk yerleşme masrafiyla, ilk aya mahsus masraflarına karşılık Selanik’teki Osmanlı Bankası şubesinden 20/7 Nisan 1904’e kadar 50.000 Osmanlı lirasının ödenmesi kararlaştırıldı. Tahmini bir hesapla, yalnız ilk yerleşme masrafı 26.000 Osmanlı lirası olarak kabul edilmişti. Bu meblağın 6.000 lirası beygir mübayaası ve mekteb ücretleri, 15.000’i elbise bedelleri, 5.000’i 6 aylık genel ihtiyaç akçesi olarak tahsis edilmişti¹⁵³ *Vilâyât-ı Selâse* jandarması 1880 yılından başlayarak Selanik vilayeti öncülüğünde eğitildi. 1903’te Selanik’te Osmanlı Devleti’nin ilk *Jandarma Zabıt Mektebi* açıldı. Bu mektebin tedris heyeti Türk ve İtalyan zabıtlardan seçildi. Jandarma muallimleri İsviçre’den getirildi. Alman asıllı von Altzen’in yıllarca müdür olarak görev yaptığı mektep, *31 Mart Vak’ası*’ndan sonra İstanbul’a taşındı. Bu hadiseden sonra jandarma teşkilatının tamamı Harbiye Nezareti’ne bağlandı ve yeniden ecnebi zabıtlar davet edildi. Teşkilatta, 11 İtalyan, 10 Fransız ve 6 İngiliz subayı görev yaptı. 1909 yılında Selanik’te görevli yabancı tensik heyeti üyelerinden bazıları şunlardı: Tensikat daire müdürü Ferik Bouman Paşa/Fransız, tensikata memur Binbaşı Ru Bey/Fransız, tensikata memur Kaymakam Folon Bey/Fransız, memur Binbaşı Nibriz/Fransız, memur Binbaşı Rudolfo/İtalyan, memur Yüzbaşı Borniya/İngiliz, memur Yüzbaşı Nikola Bey.

Vilâyât-ı Selâse’de Bayındırlık, Ziraat ve Bankacılık-Finansman:

Rumeli Vilâyetleri Hakkında Talimatname’nin 15. maddesi nâfia işlerine tahsis edilmiş, her vilayetin gelirinin % 5’i nafiaya ayrılmıştı. Mesela Kosova’nın imar faaliyetleri gereği ilk şehir plânlaması bu dönemde hazırlandı. 1890’lardan sonra yabancılara yeni imtiyazlar verilerek, demiryolları inşa edildi, ana ve tâli yollar yapıldı. 1890’da Alman grubu başkanı Kaulla, Selanik-Manastır Demiryolu işletme imtiyazını aldı, Selanik rıhtımı inşası meselesi de bu dönemde zikredilmişti. Rumeli Demiryolları’nın Selanik-Manastır Hattı 1894’te, İstanbul-Selanik Hattı 1896’da hizmete girdi. Rumeli vilayetleri arazisi daima mahsuldar olmuş, bölgede büyük çiftlikler tesis edilmiş, bilhassa pamuk, tütün, ipek kozası istihsal edilirken, maden zenginliği de dikkati çekmiştir. Buna rağmen iktisadî sıkıntılar çeken bölge halkı, 19. yüzyılda yoğunlaşan isyanlar etkileri, harpler ve göçler sebebiyle işsiz kalmış; askerî harcamaların arttığı bu dönemde devletten de yeteri kadar yardım alınamamıştır. Rumeli Islahatı’nın maliyeti de yüksek olmuş, ekonomik ve sosyal buhranla sonuçlanmıştır. Asker ve sivil devlet memurlarının maaşlarının yeterli miktarda ve zamanında ödenememesi, ecnebi zabıtların maaş ve imkânlarının emsal teşkil etmesi, bu arada muhtelif yolsuzluklar, komitelerin iane ya da

¹⁵² Jandarma maaşları önceleri orduda görevli diğer zabıtlara verilen maaşların aynı ise de 16 Şubat 1319/29 Şubat 1904’te kabul edilen aşağıdaki târife gereği, bir görevli hariç maaşlara zam yapılmıştı. BOA, HR.SYS, nr. 1141, lef 65-66.

¹⁵³ BOA, HR.SYS, nr. 1141, lef 136.

zorla para toplamaları, gasp, fidye ve benzeri sebeplerle bir taraftan silahlanma ve suç nisbeti artarken, diğer taraftan yoksulluk yaygınlaşmıştır. Bunlara rağmen, Hicaz Demiryolu'nun inşası için 1905'te Rumeli'den iane toplanabilmiş, yurt dışına giden işçilerin ailelerine gönderdikleri nakit maddî sıkıntılarının aşılmasına kısmen katkıda bulunmuş; yabancı sermaye ile kurulan Osmanlı Bankası ile Düyûn-ı Umumiye'nin bölgedeki faaliyetleri ise, Vilâyât-ı Selâse maliyesi üzerinde menfi rol oynamıştır. Hristiyan ahalinin *Vilâyât-ı Selâse*'de finansman imkânlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetleri, bir hayli dikkati çekicidir. Bunlardan biri Bulgar, Sırp ve Yunan sermayeli bankaların tesisine dair girişimdir. Finansman alanında harekete geçen şirketler arasında, Bulgaristan'daki *Franko-Rus Emlak Bankası* da bulunmaktadır. Banka müdürü Mösyö Radıf, dönemin Bulgar başvekili Mösyö Kişof'un damadı idi. 1912'de Fransa'ya giden Mösyö Radıf, *Bulgar Milli Bankası*'nın iştirakiyle Rumeli vilayetlerinde bazı banka şubelerinin tesisine çalışmış¹⁵⁴, bu girişim müsbet karşılanmıştır. Bankanın asıl amacı, Rumeli vilayetlerindeki Bulgarlar'a uygun şartlarda kredi tahsisıyla, arazi temin etmektir. Böylece, *Bulgar Millî* ve *Rus Ticaret ve İskonto Bankaları* ile Fransız bankasından oluşan bir sendika kurulmuştur. Merkezi Selanik'te, şubeleri Manastır, Üsküb ve Edirne'de bulunmak üzere açılması plânlanan bankanın idare heyeti başkanlığına, *Franko-Rus Bankası* üyelerinden Mösyö Lovste tayin edilmiştir. Ancak, Bâbîâli bankanın açılmasına kesinlikle muvafakat etmediğinden, girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Osmanlı hükümetine göre, Bulgarlar'ın Rumeli vilayetlerinde banka kurmak istemeleri iktisadî menfaatlerden çok propaganda maksadına yönelikti. Dolayısıyla, Yanya vilayetinde şubeler açmak isteyen *Atina Bankası* gibi, Bulgarlar'a da, halde aynı gerekçeyle red cevabı verilmiştir.

II. Meşrutiyet'in İlânı ve Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyetinden Ayrılması:

9-10 Haziran 1908 tarihleri arasında yapılan *Reval Görüşmesi*, Büyük Devletler'in Balkan Statükosu'nda yeni bir safha açtı¹⁵⁵. Dış siyasette bu gelişme yaşanırken, başta Selanik olmak üzere Vilâyât-ı Selâse'de çok sayıda gizli mason locası ve İttihat kulübü faaliyet göstermekte¹⁵⁶. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ikinci defa ilânını müteakip cereyan eden hadiseler¹⁵⁷, İttihat ve Terakki taraftarlarının bu süreçte ve hemen sonrasında üstlendikleri rol, Balkan Statükosunu da bir mecraya sürükledi. Erkân-ı Harb Binbaşı Enver [Enver Paşa], 23 Temmuz 1908 günü, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Rumeli Teşkilâtı Dahiliye Kuvve-i İcraiye Müfettişi sıfatıyla, Umumî Müfettiş'e hitaben Köprülü'den bir telgrafname gönderdi. Telgrafnamede, *Hastayı tedavi ettik. Her yerde Bulgar vatandaşlarımız bizimledir. Birlikte ilân-ı hürriyet eyledik. Matlubumuz olan Meclis-i Mebusan'ın küşâdı keyfiyeti tehir ederse kuvve-i silah ile istihsal-i maksada çalışılacağı tabiidir*¹⁵⁸, diyor ve padişah ikna edilerek, kan dökülmemesi için Umumî Müfettiş'ten aracı olmasını istiyordu. İttihatçılar'ın bütün istekleri yerine getirilir. Mebusan Meclisi açılır; fakat II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, Sultan Reşad'ın cülûsu ve Rumeli seyahati, III. Ordu'nun bölgedeki faaliyetleri Rumeli'deki Müslüman ahali arasında merkezî otoriteye karşı güvensizliği arttırır. Gelişmelerden en fazla yararlananlar,

¹⁵⁴ Rumeli'de Bulgarlar'ın kurmak istedikleri bankalar hakkında Bâbîâli Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdiriyesi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı: BOA, DH.İD, nr. 100/4, 15 Ş 1330/30 Temmuz 1912.

¹⁵⁵ Reval görüşmesi hakkında *Suddeutsch Reich Correspondenz* adlı yarı resmi Alman gazetesinin yazısı: BOA, HR.SYS, nr.43/12, 6.7.1908.

¹⁵⁶ İSAM, HHPE, nr. 457, 12 Haziran 1324/25 Haziran 1908.

¹⁵⁷ İSAM, HHPE, nr. 475, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908; nr. 482.

¹⁵⁸ İSAM, HHPE, nr. 18/1165, 10Temmuz 1324/23 Temmuz 1908.

Balkan hükümetleri ve Makedonya komiteleri olur. Bu arada bölgenin muhtariyeti ya da bağımsızlığına hizmet edenler, Rumeli Müslüman nüfusunu tedhiş ve katliamlarla tedirgin etmiş; halk, İstanbul ve Anadolu'ya doğru göç yollarına düşmüştür.

Tablo VIII: Mebusan Âzasının Seçimi İçin Kazalarca Yazılan Erkek Nüfus Miktarı

Sancak adı:	Kaza adı:	Müslim:	Gayrimüslim:	Toplam Nüfus:
Selanik	Selanik	18.642	50.414	69.056
	Yenice	5.012	10.610	15.622
	Karaferye	3.416	15.540	18.956
	Langaza	14.091	9.691	23.782
	Avrethisarı	12.077	8.678	20.755
	Karaca âbâd	12.018	5.300	17.318
	Ustrumca	8.104	8.524	16.628
	Katerin	2.097	11.232	13.329
	Kesendire	2.101	19.788	21.889
	Gevgili	9.756	14.516	24.272
	Toyran	10.869	3.967	14.836
	Tikveş	10.625	10.829	21.454
	Vidine	3.006	7.300	10.306
Sancak toplamı:	(13 kaza)	111.814	176.389	288.203
Siroz	Siroz	16.248	30.065	46.313
	Nevrekop	21.742	15.584	37.326
	Menlik	3.505	9.637	13.142
	Zihne	3.634	12.708	16.342
	Timür hisarı	7.559	12.140	19.699
	Petriç	6.318	10.406	16.724
	Cuma-i bâlâ	4.687	10.395	15.082
	Razlık	4.546	10.631	15.177
Sancak toplamı:	(8 kaza)	68.239	111.566	179.805
Drama	Drama	26.732	7.817	34.549
	Kavala	9.238	5.945	15.183
	Sarışaban	10.305	291	10.596
	Robçoz	11.480	575	12.055
	Pravişte	5.736	4.036	9.772
Sancak toplamı:	(5 kaza)	63.491	18.664	82.155
Vilayet toplamı:	(26 kaza)	243.544	306.619	550.163
Manastır	Manastır	14.325	55.698	70.023
	Pirlepe	8.443	25.567	34.010
	Kırçova	9.006	11.950	20.956
	Ohri	9.014	19.727	28.741
	Filorine	8.376	21.351	29.727
Sancak toplamı:	5 kaza)	49.164	134.293	183.457
Göriçe	Göriçe	19.984	18.385	38.369
	Kesriye	8.528	30.171	38.699
	İstarve*	14.291	2.055	16.346
	Kolonya	4.984	4.115	9.099
Sancak toplamı:	(4 kaza)	47.787	54.726	102.513
Serfice	Serfice	2.401	8.509	10.910
	Grebene	3.488	19.779	23.267
	Kayalar	5.235	1.884	7.119
	Kozana	10.488	7.492	17.980
	Nasliç	5.062	16.599	21.661
	Alasonya	1.795	14.430	16.225
Sancak toplamı:	(6 kaza)	28.469	68.693	97.162
İlbasan	İlbasan	17.387	3.218	20.605
	Peklin	7.016	36	7.052
	Gremeş	8.601	-	8.601
Sancak toplamı:	(3 kaza)	33.004	3.254	36.258
Vilayet toplamı:	(18 kaza)	158.434	260.966	419.390

Kaynak: İSAM, HHPE, nr. 17/1098.

Seçimlerde oy kullanacak erkek nüfus sayımı yapılırken Vilâyât-ı Selâse'de ortaya çıkan sonuçlar, göçün, 8-10 yıl öncesine göre demografik yapıyı ne kadar etkilediğini göstermektedir.

Ekim 1908'de, Hüseyin Hilmi Paşa'nın Dahiliye Nezareti'ne getirileceği söyleneceği de bunun olmayacağı; Paşa'nın yerine, Müfettişlik ve Selanik valiliğini birlikte yürütebilecek bir şahsın bulunmadığı; ayrıca, Mahmut Şevket Paşa'nın Müfettişlik'e ait vazifeyi vekâleten yapacağına dair resmî muhaberat geliştirdi¹⁵⁹. Kasım 1908'de, Rumeli Umumi Müfettişliği'nin ilga edilmesinin istendiği¹⁶⁰ rivayeti dolaşmaya başladı. Aynı günlerde, Hüseyin Hilmi Paşa'nın bir nezarete tayin edilecek olması dolayısıyla, Paşa'nın Rumeli'den ayrılmasından sonra yerine bir ecnebi memurun getirilebileceği ileri sürülmekle beraber; Rumeli Umumi Müfettişliği'nden Sadarete, böyle bir kararın kötü sonuçlar doğuracağına dair bir arıza gönderildi¹⁶¹. Bu arada, Hüseyin Hilmi Paşa müfettişlik görevinden ayrıldı, yerine vekâleten Üçüncü Ordu Kumandanı Birinci Ferik Mahmud Şevket Paşa tayin edildi¹⁶². Rumeli Umumi Müfettişliği 1909 yılında tamamen lâğvedildi. İttihatçılar, özellikle *31 Mart Vak'ası*'ndan sonra İstanbul'daki teşkilâtlarını genişlettiler, Rumeli'deki kontrollerini arttırdılar.

Bâbîâli ve Osmanlı Meclisi, 1909 Haziranı'nda, Rumeli'de siyasî faaliyet gösteren çetelerin ortadan kaldırılması; Bulgarlar ile Rumlar arasında tartışmalı kilise ve mektep anlaşmazlıklarının halli hususunda bir kanun lâyihası hazırladı¹⁶³. O yılın Eylül ayında, bu layiha onaylanıncaya kadar statükonun muhafazası ve asayiş bozacak olanların cezalandırılmasına özen gösterilmesi maksadıyla ilgililere talimat verildi¹⁶⁴. Sadaret, 4 Temmuz 1910'da, bu kilise ve mektepler hakkındaki kanun maddeleri ile Âyân Heyeti Kararnamesi'nin Divân-ı Hümayun Kalemi'ndeki suretleri ilgili makamlara gönderilerek gereğinin yapılmasını istedi¹⁶⁵. 29 Temmuz 1910'da, kanun gereği, Rumeli'de yeniden inşası gereken mektep ve mabetlere 4.000.000 kş. sarfedilmesi hakkında bir geçici kanun maddesi sureti gönderildi¹⁶⁶. Aynı yılın Ağustos ayında, Rumeli'de hükümet tarafından inşa edilecek kilise ve mekteplerin mevkileri belirlenerek, inşaatına başlanması ve bunun için gerekli paranın gönderilmesi hususunda Rumeli vilayetlerine tebligat yapılmasına hükmedildi¹⁶⁷.

Aynı zamanda Makedonya'da faal Bulgar, Rum ve Sırp komitecileriyle anlaşan İttihatve Terakki ileri gelenleri, 1910 yılında çıkartılan Çeteler Kanunu'ndaki rolleriyle, bağımsızlık yanlısı Balkanlılar'ı güçlendirdiler.

13 Kasım 1910 tarihli bir askerî rapora göre, Rumeli halkından toplanan silahlar¹⁶⁸, Vilâyât-ı Selâse ahalisinin durumunu ve bölgeyi bekleyen tehlikeleri göstermesi bakımından dikkate değerdir (Bakınız Ek 1).

Silahların toplanması ve Bâbîâli'nin diğer bütün çabalarına rağmen, Rumeli'de taraflar arasında başlayan dostluk uzun sürmedi. 1911'de İtalya ile başlayan Trablusgarp Savaşı, Balkan statükosunun muhafazasına imkân bırakmadı. Bir taraftan Kanun-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe girmesi ve Meclis'in açılması ihtilâl yanlılarını

¹⁵⁹ İSAM, HHPE, nr. 579, 15 Teşrinievvel 1324/28 Ekim 1908.

¹⁶⁰ İSAM, HHPE, nr. 574, 20 Teşrinievvel 1324/2 Kasım 1908.

¹⁶¹ İSAM, HHPE, nr. 578, 31 Teşrinievvel 1324/13 Kasım 1908.

¹⁶² BOA, TFR.I.UM, nr. 27/2641, 5 Za 1326/29 Kasım 1908.

¹⁶³ BOA, BEO, nr. 3571/267777, 20 Ca 1327/9 Haziran 1909.

¹⁶⁴ BOA, BEO, nr. 3630/272237, 22 Ş 1327/8 Eylül 1909.

¹⁶⁵ BOA, BEO, nr. 3773/282958, 25 C 1328/4 Temmuz 1910.

¹⁶⁶ BOA, BEO, nr. 3785/283847, 21 B 1328/29 Temmuz 1910.

¹⁶⁷ BOA, BEO, nr. 3789/284125, 28 B 1328/5 Ağustos 1910.

¹⁶⁸ BOA, HR.SYS, nr. 137/7.

cesaretlendirmiş; savaş, beklenen fırsatı kendiliğinden sunmuştu. Diğer taraftan Makedonya komiteleri karşısında yıllardır kendilerini savunmak mecburiyetinde kalan ve silahlanan Müslümanlar ile gayri Müslim bölge halkının tepkileri had safhaya ulaşmıştı. 1911 yılının son günlerinde, Makedonya ve Arnavutluk'un bağımsızlığını isteyen bazı Arnavutlar'ın Bulgar-Makedonya komitesiyle işbirliği yapması ve bu konuda İtalya ve Karadağ'ın yardımları¹⁶⁹ Rumeli'nin taksimini yeniden tartışmaya açmıştı. Böylece, 1912 sonbaharında Balkan Harbi'ni hazırlayan gelişmeler hızla cereyan etti ve 1913'te bölge paylaşıldı.

Sonuç

1370'lerden başlayarak Balkan Savaşları'na kadar Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Makedonya, Rumeli coğrafyasının önemli bir parçasıdır. 1870'de *Bulgar Eksarhlığı*'nin kurulması; 8 yıl sonra, önce Ayastefanos'un kabulü, arkasından Berlin Anlaşması'nın imzalanarak uygulanması, Balkan hükümetlerinin Rumeli vilayetlerinde yeni toprak ve nüfuz iddalarına yol açar. Bu suretle başlayan ihtilalleri Büyük Devletler teşvik eder ve destekler. Böylece gerek Şark Meselesi, gerek Panslavist ve Pancermenist rekabeti Balkan Statükosu'nu tartışmalı bir mecraya sürükler.

Makedonya Meselesi tabirini, Avrupa siyasî mahfillerinin etkisi altında nadiren telâffuz eden Osmanlı yönetimi; 1902'de, bölgede yedi yıl devam edecek bir Umumî Müfettişlik kurmuştur. Bazı maddeleri gönüllü, çoğu dış baskılara maruz kalınarak gerçekleştirilen Rumeli Islahatı, Makedonya'nın kaybına engel olamamıştır. 1909 yılına kadar II. Abdülhamid'in dengede tutmaya özen gösterdiği ıslahat süreci, İttihad ve Terakki'nin iktidarı döneminde Osmanlı devleti aleyhine ivme kazanmıştır.

Vaktiyle Rumeli'de başarılı bir iskân siyaseti izleyen devlet, beş asır sonra merkeze doğru muhacerete sahne olur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen dönemde Makedonya'ya 6-7.000 kadar Çerkes yerleştirilmiş olsa da; artık göçlerin yönü değişmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı üzerine Rumeli'den İstanbul'a ve Anadolu'ya yönelen göç dalgaları, Saray'ı ve Bâbıâli'yi de derinden sarsmaktadır. 1912-1913 Balkan Savaşları devam ederken, Osmanlı mirası da paylaşılmaya başlanır. Savaş esnasında Arnavutluk, harbin sonunda Makedonya tamamen kaybedilir. Ancak, hem Makedon kavminin kimliğini tayin etmek, hem de Makedonya'nın kesin sınırlarını çizmek hâlâ mümkün değildir.

¹⁶⁹ BOA, HR.SYS, nr. 150/8, 28.12.1911.

Kaynakça

A.Arşiv Belgeleri¹⁷⁰

1. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA, İstanbul)¹⁷¹

Sadaret(A)

A.MTZ (04) (Bulgaristan), A.MKT.MHM (Mühimme Kalemi Evrakı)

Bâbîâli Evrak Odası (BEO)

Mahremane Müsvedde

Dahiliye Nezareti (DH)

DH.İD (İdare), DH.MKT(Mektubi Kalemi), DH.EUM.THR (Emniyet-i Umumi Müdiriyeti Tahrirat Kalemi), DH.EUM.KADL(Emniyet-i Umumi Müdiriyeti Kısım-ı Adli Kalemi)

Hariciye Nezareti (HR)

Siyasi (HR.SYS)

İrade (İ)

İ.DH (Dahiliye), İ.DUİT (Dosya Usulü İrade), İ.HAR(Hariciye), İ.HUS(Hususi), İ.MTZ (04) (Bulgaristan)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

Nizamât Defterleri (ND)

Teftişat-ı Rumeli Evrakı (TFR)

TFR.1.UM (Umum Evrakı), TFR.1.ED (Edirne), TFR.1.SL (Selanik)

Yıldız Tasnifi (Y)

Y.A.HUS (Hususi), Y.A.RES (Resmi), Y.EE (Esas Evrakı), Y. Kâmil Paşa Evrakı, Y.PRK.DH (Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı), Y.PRK.ZB (Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı) Y.MTV(Mütenevvi), Y.PRK.MK (Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı),

2. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslami Araştırmalar Merkezi (İSAM, İstanbul)

HHPE (Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı)

B.Yayınlanmış Vesikalar

Berlin Kongresi Protokolleri Tercümesi.

H.1296 Rumeli Vilâyetleri Hakkında Kanun Lâyhâsı, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 79564.

Macedonian Documents and Material, Editors: Voin Bozhinov and L. Panayotov, Bulgarian Academy of Sciences Institute of History Bulgarian Language Institute, Sofia 1978.

Muâhedat Mecmuası, c. V, Dersaadet.

¹⁷⁰ Vesika ve defter numaraları dipnotlarında gösterilmiştir.

¹⁷¹ Notlarda parantez içinde gösterilen kısaltmalar kullanılmıştır.

C.Kaynak Eserler, Düsturlar, Salnameler

Salname-i Vilâyet-i Selanik, sene 1320.

Düstur, 1. Tertip, c. IV, VII.

D.Araştırma ve İnceleme Eserleri

Adanır, Fikret, “The Macedonian Question: The Socio-Economic Reality and Problems of its Historiographic Interpretation “, *International Journal of Turkish Studies*, Winter 1984-1985, Vol. 3, No. 1, s. 43-64.

Andonyan, Aram, *Balkan Harbi Tarihi*, çev. Zaven Biberyan, İstanbul 1975.

Armaoğlu, Fahir, *Siyasî Tarih 1789-1960*, Ankara 1975.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, c. 1 (1860-1908).

Aydın, Mahir, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri“, *Osmanlı Araştırmaları*, IX (İstanbul 1989) s. 209-234.

Aydın, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Ankara 1992.

Bayur, Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, I/1, Ankara 1963.

Beron, Petır, *İlindensko Preobrajensko Vosstaniye 1903*, Sofia 1983.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.

Dânişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, s. 22-225.

Demirel, Fatmagül, “Vilâyât-ı Selâse (Selanik, Kosova-Manastır) Adlî Islahatı”, *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletler arası Sempozyum Tebliğleri (4-7 Aralık 2003/Tiran, Arnavutluk)*, İstanbul: İrcica, 2006, s. 467-476.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953.

Hamza, Yusuf, “Mustafa Kemal ve Makedonya'da Yaşayan Türkler ve Azınlıklar”, *Çevren*, XVIII/85-86 (Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1991), Priştine.

Hamza, Yusuf, “1875-1878 Büyük Doğu Buhranı ve Sonuçları”, *Çevren*, XVIII/83-84 (Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 1991), Priştine.

Işıksal, Turgut, “Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı”, *BTTD*, sayı 43, 1971.

İnalcık, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, İstanbul 1993.

İnalcık, “Rumeli”, *İA*, IV, 1964.

İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı 1942-1992)*, İstanbul 1992.

İnciciyan, P. L. ve Andreyan, H.D., “Osmanlı Rumeli'si Tarih ve Coğrafyası “, *GAAD*, sayı 2-3'ten ayrı basım, İstanbul 1974.

Karaca, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul 1993.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VIII (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907), Ankara 1983.

Kofos, Evangelos, “Hellenism and the Settlements of the Berlin Congress”, *Der Berliner Kongress von 1878*, Herausgegeben von MELVILLE, Ralph- SCHRÖDER, Hans-Jürgen, Wiesbaden 1982, pp. 446-463.

Koloğlu, Orhan, *Ne Kızıl Sultan Ne Ulu Hakan Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul 1987.

Külçe, Süleyman, *Firzovik Toplantısı*, İzmir 1944.

Ortaylı, İlber, “Balkanlar'da Milliyetçilik”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)*, c. IV, 1985.

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid (Hâtralarım)*, İstanbul 1986.

Özkan, Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, İstanbul 2011.

Şen, Nafiye, *Makedonya Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1977.

Şentürk, Hüdayi, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara 1992.

Şimşir, Bilâl N., Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. II (Bir Geçiş Yılı. 1879), Ankara 1989.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin, "Lübnan", İA, c. 7.

Temelkuran, Tevfik, "Makedonya Meselesine Dair Bir Lâyihâ", GAAD, I, İstanbul 1972, ss. 147-164.

The Balkans, Editor: Maitland A. EDEY, New York 1967.

Tunalı, Hilmi, Makedonya Meselesi Mâzisi, Hâli, İstikbâli, Kahire 1326.

Türsan, Nurettin, Yunan Sorunu, Ankara 1987.

Yarç, Güler, "Rumeli Adlî İslahatından Bir Kesit: Vilâyât-ı Selâse'de (Manastır-Selanik-Kosova) İstinaf Mahkemeleri (Example from Rumelia and its Judicial Reform: Vilâyât-ı Selâse (Bitola, Thessalonica, Kosovo) Court of Appeals)", VII. Uluslar arası Atatürk Kongresi (17-22 Ekim 2011-Üsküp-Manastır/Makedonya), düz.: ATAM (T.C. Atatürk Araştırma Merkezi/Ankara-Türkiye-MANU (Makedonya Bilim ve Sanatlar Merkezi/Üsküp-Makedonya) (yayımda).

E. Ansiklopedi ve Lûgatlar

La Grande Encyclopedie, II, Paris 1953.

Sami, Şemseddin, Kamûsü'l-a'lâm, I, Dersaadet 1317.

F. Gazeteler

İkdam, Malumat, Sabah.

EK I: Rumeli'den Toplanan Silahlar (Cins ve Miktarı) (Adet Olarak)

Vilâyet	Sancak - kaza	Muhtelif tüfek	Revolver	Tabanca	Sümgü, yatağan, kılıç, pala, kasatura	Muhtelif Fişek	Bomba	Dinamit
Manastır	Manastır kasabası ve köyleri	5.380	6.489	429	545	44.133	19	43 ad. yarımşar kg.dinamit, Dinamit kapsülleri vefitilleri, 4 ad. makineli pil
	Pirlepe	3.615	2.699	1.113	374	42.143	3	1 teneke dinamit,
	Resne	1.395	117	99	-	5.488	-	-
	Kırçova	2.974	1.323	291	-	6.988	1	-
	Filorine	1.750	739	26	10	27.993	-	-
	Ohri	4.701	384	2	93	15.470	-	-
	Debre-i Bâlâ ve Zir	7.331	1.973	-	-	68.033	-	-
	Debre sancağı	50.414	8.233	-	-	30.855	2	-
	İlbasan	9.471	1.810	502	442	43.230	-	-
Peklin	3.980	75	255	13	2.750	-	-	
Grameş	3.090	109	1	-	1.954	-	-	
Kosova	Merkez kazası	17	-	-	-	-	-	-
	Üsküp	7.943	18	-	-	79.397	24	6
	Prizren	13.629	9	-	6	41.695	-	-
	Radoviç ve Radovişte	1.386	11	4	-	6.834	17	1 teneke barut
	Palanka	46	-	-	-	150	-	-
	Osmaniye	5	54	14	20	107	-	-
	İpek sancağı	335	-	-	-	-	-	-
	Kumanova	8.453	17	-	6	44.618	-	1 dinamit paketi, 1 saati, 1 infilak maddesi, fitil
	Köprülü	5.121	30	-	1	-	61	1 dinamit paketi, 17 dinamit düzeneği, 80 m. tel, bir hayli infilak maddesi, elektrik telleri
	Taşlıca, Prepol ve Perpevi kazalarından	7.916	-	1	5	18.505	-	-
	İştib kazası	2.313	39	-	-	29.092	3	2 torba dinamit, 1 teneke yanıcı madde
	Yenipazar	8.453	-	-	-	13.219	-	-
	Koçana	984	-	9	-	4.964	-	-
	Kalkandelen	9.227	-	-	-	30.484	-	tüfek imaline mahsus 547 adet muhtelif alet
	Gostivar	3.131	-	-	-	5.958	-	-
	Tirgovişte	665	-	-	-	-	-	-
	Kratova	1.571	-	-	-	44.027	12	1 dinamit paketi
	Akova, Kolaşin YeniVaroş	13.431	-	-	-	15.394	-	11,50 kıyye barut
	Seniçe	2.302	-	-	-	6.744	-	-
	Yakova	25	-	-	-	128	-	-
	Köprülü, Osmaniye, Radovişte, Palanka	1.006	51	-	3	8.325	12	-
	Palanka	1.450	5	-	-	2.600	-	-
Rahofça	900	-	-	-	-	-	-	
Loma	56.654	-	-	-	31.860	-	-	
Mitroviçe	124	-	-	-	-	-	-	
Priştine	6.297	-	-	-	9.794	-	-	
Selanik	Timürhisarı	117	27	37	2	721	-	-
	Ustrumca	3.113	2.291	160	136	19.434	45	-
	Siroz	602	778	400	347	8.438	-	-
	Toyran	938	368	79	-	1.245	-	2 cephanelik
İşkodra	İşkodra merkezi ve mülhakatı	20.900	-	-	-	204.652	-	-
	Cibal ahalisinden	1.967	-	-	-	4.823	-	-
	Kuzey Arnavutluk	148.525	-	-	-	595.322	-	-
	Draç sancağı ve Mirdita	4.593	-	-	-	8.331	-	-
	Draç ve mülhakatı	11.748	-	-	-	17.151	-	300 kıyye barut
İşkodra	5.700	-	-	-	10.538	-	-	
Toplam:		193.433				840.817		

Kaynak: BOA, HR.SYS, nr. 137/7.

EK II: Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti Rumeli Teşkilât-ı Dahiliyesi ve Kuvve-i İcrâiye Müfettişi Erkân-ı Harb Binbaşı Enver (Bey)[Enver Paşa]'ın, II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 23 Temmuz 1324 tarihinde Köprülü'den Hüseyin Hilmi Paşa'ya gönderdiği telgraf (TDV İSAM, HHPE, nr. 18/1165).

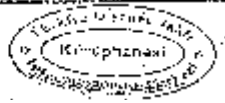
سنة ١٣٢٤ في ٢٣ تموز
 79
 وبتول نومردسي
 N° d'employe
 دوقه ساعت
 h. m. du
 ارالي
 Tdors; Affle
 مأمورك ادعائتي
 Signature de l'Employé

 L'Etat n'accepte aucune responsabilité
 à raison du service de la télégraphie.

ق. س. ٦٥
 واسطه بده
 Transmis par
 ساعت دوقه
 h. m. du
 بدأ بخاره
 Commence à
 ختام بخاره
 Fin à
 مان واک ادعائتي
 Signature de l'Employé

من سوزمکالی

نمبر نومردسي No. de l'employé	عدد کلمات Quantité de mots	خروج Départ	تاریخ Date du départ	باز Lieux	دقیقه Minutes	روز و اشبه Jour ou nuit	طریق Voie	تفاوت خصوصه Institutions particulières
١٤٦٤						روز		

شاهین سینه ایمن

توفیق و کرمه تورا رندک بهسرتیغی تداوی ایندک لشکر برده بنفای و کمال
 یز مدود برکنده اعدایه حریت ایراری توارکین قالی مفاد و مقصد
 درگاه اولاد بر حاسبه مبدل تارک کتاری کیلیق تا ختم ایندک مقصد
 ایوه استغناء منجمله حالسید ایمن طبعده بنا بر عالمه بیخود ره کتار
 ره کتار عیالیه در کتار ایجه تارک کتار کتار کتار کتار کتار کتار
 استغناء شوکت عات افسردیه اش حاسبه تودسلیک بیور کتار کتار
 عتایه ترقی و اتحاد جمعیته
 روحیه تشکیلاتی را جمله
 وقوع احزاب و کتار کتار
 در کتار کتار کتار